

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra literární kultury a slavistiky

**Literárne dielo Magdaleny Dobromily Rettigovej v literárnej kultúre 20.
storočia**

Zuzana Krivošová

Bakalárska práca

2017

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predkladanú prácu vypracovala samostatne. Všetky literárne pramene a informácie, ktoré som v práci použila sú uvedené v zozname použitej literatúry.

Súhlasím s prezenčným sprístupnením svojej práce v Univerzitnej knižnici.

V Prahe dňa 29. marca 2017

.....

Zuzana Krivošová

Pod'akovanie

Ďakujem predovšetkým vedúcemu mojej práce, PhDr. Miroslavovi Koubovi, Ph.D., za pomoc pri jej vypracovávaní, užitočné rady, ústretovosť a v neposlednom rade za trpezlivosť.

Abstrakt

Hlavným cieľom tejto bakalárskej práce je analýza premien literárnej recepcie diela *Domáci kuchařka* od Magdaleny Dobromily Rettigovej v priebehu 20. storočia. Práca preto stručne opíše autorku a podstatné vplyvy pôsobiace na jej tvorbu; pozastaví sa pri *Domáci kuchařce*, jej znakoch a funkciách. Následne sa bude sústrediť na obdobie 20. storočia, deliac ho na časové periódy. Pozoruje tu premeny funkcií diela *Domáci kuchařka* a ich prostredníctvom aj premeny jeho recepcie v českej spoločnosti.

Kľúčové slová

Magdalena Dobromila Rettigová, *Domáci kuchařka*, 20. storočie, recepcia, funkcie

Title

The Literary Work of Magdalena Dobromila Rettigová in Literature of 20th century

Abstract

The main aim of this thesis is to analyze the changing perception of literary work *Domáci kuchařka* by Magdalena Dobromila Rettigová, during literary culture of 20th century. The thesis will briefly introduce an authoress and significant influences which had affected her work; then it will look at the most famous work of hers, *Domáci kuchařka*, studying its literary signs and functions. After what the thesis will focus on 20th century and divide it into time periods. By studying changes of *Domáci kuchařka's* functions, it will study the transformation in perception of it as well.

Keywords

Magdalena Dobromila Rettigová, *Domáci kuchařka*, 20th century, perception, functions

Obsah

Úvod.....	7
1. Osobnosť Magdaleny Dobromily Rettigovej.....	9
1.1 Detstvo a mladosť.....	9
1.2 Dospelosť.....	13
2. Tvorba a jej špecifiká.....	15
2.1 Literárna tvorba.....	15
2.2 Špecifiká literárnej tvorby M.D. Rettigovej/ vplyvy.....	18
2.2.1 Biedermeier.....	19
2.2.2 Národné obrodienie.....	22
2.2.3 Ženská otázka.....	26
3. Kritika M. D. Rettigovej.....	30
4. Domáci kuchačka 19. storočia.....	32
4.1 Kontext.....	32
4.2 Rozbor.....	33
4.3 Znaký.....	36
5. Funkcie literatúry.....	37
6. Funkcie Domáci kuchačky v rokoch 1826,1831,1837,1844.....	41
7. Domáci kuchačka v priebehu 20. storočia.....	46
7.1 Premeny názvu a formy.....	46
7.1 Premeny funkcií.....	49
8. Úvod do literárnej kultúry 20. storočia.....	49
9. Rakúsko-Uhorsko (1867-1918).....	51
10. Československo, prvá republika (1918-1938).....	56
11. Medzi demokraciou a socializmom (1923-1985).....	59
11. Československá socialistická republika (1960-1990).....	60
12. Česká republika (1993-súčasnosť).....	62

Závěr.....	64
Bibliografie.....	66

Úvod

V prácach rôznych autorov¹ o M. D. Rettigovej je častokrát zmienená skutočnosť, povedzme, že paradoxná. Je prekvapivé ako hlboko sa Magdalena zapísala do českého povedomia, keď ani dnes nie je jej meno len prázdny zvukom - ako sa v mnohých prípadoch stáva, ale prináša so sebou aj jasnú predstavu o autorke a o jej diele. Niet nad to výrečnejšieho príkladu akým je minulý rok (2016), keď bolo Magdalenino najznámejšie dielo opätovne publikované, a to nie len jedným, ale dvoma rôznymi nakladateľstvami a dvoch odlišných vydaniach. Nepochybne tak za svoju pretrvávajúcu obľubu vďaka „Rettička“ práve najznámejšej *Domáci kuchařce, aneb, Snadno pochopitelné a vyskoumané poučení kterák se masité i postní pokrmy nejchutnějším způsobem varí, pečou a zadělávají*.² Gazdinka z Litomyšle tak sebavedomo vystupuje v pamäti národa popri učencoch a vlastencoch ako bol Mácha či Dobrovský.

Pamätáme si ju ako vlastenku, ktorej najväčším dielom ale neboli básne či román na oslavu českej zeme; Rettigovú poznáme prostredníctvom jej kuchárskych kníh. Samo sebou, nejde o literatúru vysokého žánru. V časoch kedy bolo potreba češtinu zveľaďovať a plátať jazykové medzery po Bielej hore, sa autorka preslávi praktickou príručkou pre každodenný život meštianky; lenže Léna píše česky. Dobrá a milá, Dobromila Rettigová ako česká prvá novodobá spisovateľka. Svojím dielom mieri k ženám, dievčatám sa stane radcom, doma ich zadarmo vyučuje, vychováva. Ako prvá sa v českej spoločnosti počala starať o ženy, zasadzovala sa najväčšmi o ženskú vzdelanosť. K týmto všetkým jej zásluhám a podobám by by kunsthistorik ešte pripomenul, že manželka radného Rettiga stelesňuje *biedermeier*; a zároveň ho prekračuje, vlastenecky, svojou aktívnou verejnou činnosťou.

Hádam sa práve ono „množstvo Rettičiek“ stalo kľúčom k jej literárnemu kriticismu; nemožno ani tvrdiť, že by bola autorka obdarená výnimočným talentom či umeleckým géniom; a predsa ešte dnes rezonuje v českom povedomí vari aj hlasnejšie ako jej mužskí súkmeňovci. Mnoho prác už bolo venovaných M. D. Rettigovej a jej pôsobeniu počas života, žiadna nepojednáva avšak podrobne o tom, čo sa dialo medzi tým. Ako sa menilo vnímanie jej osobnosti a diela do času aký je dnes - vedomí si švabachom písanej stopy, ktorú autorka zanechala v českej kultúre a literatúre.

¹ (napr. Wunschová, Johanides) - uviesť citace? strany?

² RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci Kuchařka, aneb, Pogednánj o masytých a postnjch pokrmech pro dcerky České a Morawské*. W Hradcy Králowé nad Labem a Orlicy: Jan Host. Pospjssil, 1826. 154 s.

Aby som došla cieľu a toto obdobie aspoň čiastočne vyplnila, budem postupovať po období 20. storočia chronologicky, analyzujúc prostredníctvom premien funkcií diela *Domáci kuchařka* i s nimi korelujúce premeny v jeho recepcii. Verím, že práve ich premena je jedným zo spôsobov ako reflektovať zmenu podstaty diela, preto aj jeho vnímanie. Budem hľadať odpoveď na otázku z akého dôvodu nakladateľ dielo distribuuje, v nádeji, že odhalí i aký vzťah k nemu mala vtedajšia česká spoločnosť. S úmyslom zachovať práci kontinuitu bude v prvých kapitolách predstavená autorka - jej život a dielo, nevynímajúc jeho hlavné špecifiká. Zvláštna pozornosť sa zameria na pôvodnú *Domáci kuchařku* ako hlavný prameň, pre porovnanie percepcie.

1. Osobnosť Magdaleny Dobromily Rettigovej

1.1 Detstvo a mladosť

Dňa 31.1.1785 sa manželke Františka Artmanna, správcu na panstve vo Všeradiciach, rodí dcéra Magdalena Artmannová³. Dievčatko prichádza do sveta, ktorým sa po celé storočie šíria myšlienky osvietenstva, Locka, Diderota, Voltaira, Kanta, a stále častejšie sa možno započúvať aj do myšlienok šíriacich sa až spoza veľkej mláky, myšlienok o boji za ľudské práva. Bolo to v období, keď 14. júla roku 1789 útočia nespokojné davы vyhladených Francúzov na Parížsku Bastillu,⁴ vtedy keď sa každodenne brúsila gilotína pre iných politických nepriateľov, kedy sa k moci postupne dostal Napoleón až si v Európe vybudoval svoju vlastnú ríšu. Obdobie keď plánoval svoj veľký útok na Rusko. Tak sa stalo, že na pozadí týchto krvou zapísaných dejinných udalostí, v kontrastne pokojnejšom prostredí Čiech, vyrastá mladá Magdalena.

Svoje svedectvo o živote na konci 18. a začiatku 19. storočia podáva M. D. Rettigová z pohľadu meštianky a ešte „neprebudenej“ Česky v rukopisnej pozostalosti - *Vzpomínky na dětství a mládí*. Táto autobiografia existuje v dvoch prevedeniach. Pôvodná, písaná v nemeckom jazyku a uložená v Památníku národního písemnictví v Prahe.⁵ Jej českú a zároveň rozšírenú obdobu, s ktorou ja pracujem, možno nájsť ako jednu z príloh k vydaniu *Domáci kuchařky*⁶ z roku 1986 od nakladateľstva Odeon; inou tlačou publikovaná nebola. Obidve autorka adresuje „ctenému priateľovi“, hoci dnes už nie je známe koho mala Rettigová konkrétne na mysli. Josef Johanides sa prikláňa k názoru, že s najväčšou pravdepodobnosťou boli vypracované na žiadosť impresora Pospíšila.

Ako už názov napovedá, *Vzpomínky na dětství a mládí*, plnia primárne funkciu informačnú, sú zdrojom informácií o jej rannom a mladom veku. Pokiaľ sa avšak čitateľ prenesie cez skutočnosť, že autorka štylizuje seba, svoje okolie, aj dobu, možno ho prijať ako

³ JOHANIDES, Josef a TYDLITÁT, Jan, ed. *Magdalena Dobromila Rettigová*. 1. vyd. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995. 361 s. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti; sv. 95. ISBN 80-901757-2-4. S. 20.

⁴ HOTMAR, Josef. *Dobrodružství Velké revoluce: 1789-1799*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1989. 408 s. Stopy, fakta, svědectví. ISBN 80-7038-035-7. S. 33.

⁵ JOHANIDES, J. *Magdalena Dobromila Rettigová*. S. 16.

⁶ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila, WÜNSCHOVÁ, Felicitas, ed. a SEDLÁČKOVÁ, Hana. *Domáci kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čteními o její osobnosti*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986. 558 s. Klub čtenářů; sv. 548.

jeden z mála historických prameňov zachovaných z tohto obdobia.⁷ V takom prípade je nutno oceniť informácie plynúce z podrobného zachytenia vtedajšieho meštianstva, ako špecifickej spoločenskej vrsty, a ako sa v nej prejavoval *biedermeier*.

Podľa bádania Josefa Johanida sa kedysi v rukách rodiny Pospíšilovcov objavil aj Magdalénin denník a štambuch, nanešťastie sú tieto pramene o živote veľkej Češky dnes už nedohľadateľné. Pritom by obe boli v pátraní o jej živote veľmi nápomocné, keďže: „...některé okolnosti dětství a mládí malé Magdaleny, vesměs ztroskotaly buď na mlčení pramenů nebo na jejich úplném nedostatku. Škoda, poněvadž mnohé údaje obou verzí autobiografie jsou jen velmi povšechné a přibližné; nechybějí tam dokonce ani vyslovené mylné datace, a to i u událostí, natolik důležitých, že bychom u nich přesné datování bezpochyby očekávali.”⁸ Ako príklad tejto nespoľahlivosti je udaný moment, kedy autorka opisuje úmrtie svojho otca. Seba samu považuje za sedemročnú, hoci v skutočnosti jej už malo byť približne 8 rokov a 3/4. Problém so *Vzpomínkami* je teda v ich časovej nepresnosti (súvisí to s cyklickým chápaním času, pobytom Artmannovcov na ústraní, bez veľkej spoločnosti, jej nemennej dennej rutiny; Rettigová navštevovala školu asi len jeden rok, takže ani tá jej nemohla dopomáhať k prehľadu), a pretože boli písané s časovým odstupom autorka sa musela spoliehať na svoju vlastnú pamäť - vtedy ešte pamäť detskú. Sú preto nielen subjektívne, ale aj zkresené špecifickosťou tohto veku. „Proto je zde tolik rozvlekle líčených malicherných zážitků, v podstatě bezvýznamných, jež však utkvěly v paměti [dítěte] velmi výrazně.”⁹

Rettigová svoje spomienky datuje od piateho roku života, až po prvé roky života manželského v Táboře. „A mládí měla smutné. Otec záhy zemřel, matka byla bez peněz, těžko se probíjely. Nikam se nedostala, nic jasného nepoznala, a proto i tak smýšlela. Říkali ji ‚klášternice‘,”¹⁰ píše na jej adresu český historik a kritik, Zdeněk Nejedlý.

Striktne vzato bolo detstvo a mladosť obdobím radosti len pre úzku skupinu ľudí žijúcich v 18. storočí. Hoci je už jeho druhá polovica ochotná pripustiť, že dieťa nie je dospelým človekom, má iné predispozície, iné potreby, až behom 19. storočia sa stane

⁷ Touto problematikou sa bližšie zaoberá ku príkladu literatúra - SEKYRKOVÁ, Milada, ed. *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha: Národní technické muzeum, 2006. 391, iv s. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10. ISBN 80-7037-152-8.

⁸ JOHANIDES, J. *Magdalena Dobromila Rettigová*. S. 20.

⁹ Tamtiež, s. 19.

¹⁰ NEJEDLÝ, Zdeněk a PEKÁREK, Václav, ed. *O literatuře*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. 1000 s. Kričká knihovna; sv. 10. S. 126.

centrom rodinnej pozornosti a dôvodom jej radosti. Až vtedy sa stane vlastníkom budúcnosti.¹¹

M. D. Rettigová vyrastá ako jediné preživšie dieťa svojich rodičov kdesi na rozmedzí, kedy sa pohľad na svojbytnosť detskej osobnosti ešte nezakorenil v spoločnosti. Vidí napríklad: „*Druhý důkaz otcovské lásky byl tento: když mě matka, jsouc poněkud rozčilená mými dětskými chybami, příliš přísně trestala a zle se mnou nakládala, vytýkal jí to často ostrými slovy: ‚Máš,‘ říkával, ‚jediné dítě, a ještě o to se připravíš nerozumným a zlým jednáním!‘ Byl to jistě důkaz jeho lásky, ale nebylo přesto správné, že to říkal v mé přítomnosti. Snad by to mohlo na mně působit neblaze, kdyby má matka nebyla dosti moudrá a netrestala mně jen tehdy, když to otec neviděl, a kdyby mne nebyla tak vedla, aby se o tom otec tak snadno nedověděl. Věděla jsem, že si nesmím otci stěžovat, jinak že bude trest tím citelnější. Bylo to velmi dobré a děkuji za to své matce ještě nyní.*”¹² Ukážka zachytáva aj typický rys jej spomienok, autorkin sklon za krivdy ďakovať, pretože poučenie z nich plynúce je pre ňu prínosnejšie. Nespravodlivé a hrubé jednanie príslušníkov svojej rodiny v texte opakovane ospravedlňuje a obhajuje. „*Já jsem byla stále zdravá jako ryba a také svým silám přiměřeně činná. Proto mě avšak netrápila méně slova matčina, která jsem slyšela u lůžka nemocného bratra: ‚Kdyby mně opravdu Bůh chtěl vzít jedno dítě, nechť si vezme děvče, jen chlapce ne.‘ Teprve nyní vidím, že tato slova nebyla špatně míněna, neboť teprve nyní vím, že nemocné dítě, které se člověk bojí ztratit, je vždycky milejší.*”¹³

Od destva uprednostňuje spoločnosť starších, s príslušníkmi svojho veku si rozumie len málokedy, s deťmi nižších vrstiev má zakázané sa hrať, inú detskú spoločnosť by ste avšak v tej dobe vo Všeradiciach. Aj preto k hraniu nie je naučená, svoju jedinou bábiku zničí sama a dobrovoľne; rozhodne sa svoj voľný čas tráviť radšej činorodo. Jeden zo zásadných vplyvov na Magdalénine odhodlanie mala jej matka. Pani Artmannová kruto odcudzovala záhaľku, pre detský svet mala a pre svoju dcéru mala len málo pochopenia. Jej výchova pritom vychádzala z toho: „*co bychom mohli označit za ‚poslední výkřik módy v pedagogice‘ tehdejší doby. Právě od počátku osmdesátých let 18. století začali vznikat filantropisté, jejichž čelným představitelem byl kaplický kaplan a nakonec litoměřický biskup a reformátor školství v Čechách, Ferdinand Kindermann, zaváděl do výchovy dětí vůbec a do školské výchovy zvlášť tzv. ‚industrii‘, tj. výuku praktickým řemeselným znalostem a výdělečným činnostem, a to zcela*

¹¹ LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl, Život všední a sváteční / Milena Lenderová ... [et al.]*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. 180 s. ISBN 80-7194-756-3.

¹² RETTIGOVÁ, M. Domáci kuchařka. S. 345.

¹³ Tamtiež, s. 349.

od začátku školní docházky, řekli bychom, že na stejné úrovni s výukou čtení, psaní a počtů.“¹⁴ Tak aj Magdaléna trávi svoj čas hlavne štúdiom a samoštúdiom, prácou - jedná sa predovšetkým o ručné práce.¹⁵ Veľa číta a a modlí sa. Rettigová sa učila čítať aj písať po nemecky, česky sa pravdepodobne neroprávali ani doma. Veľa nenapovedia ani priezviská rodičov, jej matka, zamlada Kubíková, znie česky, otec Artmann môže byť priezviskom ako českým tak aj nemeckým.

Vzpomínky na dětství a mládí nie sú kompozične členené do kapitol, jedná sa o súvislý text. Čo sa týka rozsahu textu, viac ako jeho dve tretiny venuje autorka svojim zážitkom, skúsenostiam, úsmevným a niekedy aj neveselým príhodám s opačným pohlavím. Jej cesta neodkladne smeruje k sobášu. Táto skutočnosť potvrdzuje akú dôležitú úlohu v živote ženy devätnásteho storočia hralo manželstvo. Dievča, žena, hľadá opodstatnenie svojej existencie vo vzťahu k mužovi. K manželským povinnostiam je celoživotne vedená, vlastnosti zaručujúce spokojný život v manželskom zväzku jej sú vštepované od skorého detstva. Patrí medzi ne submisivita, umenie hospodáriť, trpezlivosť.¹⁶ M. D. Rettigová je ich horlivým zástancom, ku príkladu: „*Časem jsem žila u matky, časem u její sestry, v jejímž domě jsem mnohdy prožívala velké, nesnesitelné trápení. A přece za to velice mnoho děkuji, neboť tam byla ve mně značně posílená životní síla; naučila jsem se tam trpělivosti a tohoto umění mně bylo v mém budoucím životě nanejvýš zapotřebí.*“¹⁷

Dôveru v opačné pohlavie si buduje len sťažka¹⁸, po nemalých útrapách nachádza životnú lásku vo vernom priateľovi, Janovi Aloisovi Rettigovi¹⁹. Nech o tomto cite prehovorí samotná autorka: „*Deset roků jsem znala Rettiga, skoro pět roků docházel do našeho domu, byl mým důvěrníkem v radostech i utrpeních, byl od mé matky i od ctitelů pokládán za přítele, a byl dokonce milován i od mého podivínského strýce, ale ani já, ani nikdo jiný nepomyslí na lásku, tím méně na sňatek mezi námi. Až se jednou z toho klubička vymotala žárlivost.*“²⁰

Roku 1808 sa zosobášili. Jej vek vtedy činil 23 rokov. Pre účely tejto kapitoly považujem daný rok za obrat k dospelosti, vychádzajúc tak z premeny, ktorá po vydaji nevyhnutne nastala v živote každej ženy. To napriek skutočnosti, že samotná autorka pamäť ukončuje až

¹⁴ JOHANIDES, J. *Magdalena Dobromila Rettigová*. S. 25-26.

¹⁵ Tamtiež, s. 24.

¹⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. 319 stran, 32 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-246-3540-8. S. 73.

¹⁷ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 351.

¹⁸ JOHANIDES, J. *Magdalena Dobromila Rettigová*. S. 39.

¹⁹ Lexikon české literatury uvádí: Jan Alois Rettig: autor her z maloměstského prostředí a časopisecky publikovaných básní a próz. viz OPELÍK, Jiří, ed. et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0.

²⁰ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 374.

po prvých prežitých rokoch vo zväzku manželskom, dôvod prečo tomu tak je, nám nie je známy. V náväznosti na vyššie použité asociácie, rok po ich svadbe Napoleón skutočne podnikol vojnové ťaženie do Ruska, čím vykročil na cestu ku svojmu koncu.²¹

1.2 Dospelosť

Čoskoro po vydaji sa jej život prepojil nadobro nielen s Rettigom, ale pod jeho vplyvom, aj s myšlienkou českého národného obrodenia. Spoločne s manželom prijímajú „české mená“, z Magdaleny Rettigovej je Magdalena Dobromila Rettigová, z Jana Aloisa Rettiga, Jan Alois Sudiprav Rettig. A v postave Lény, ako sa sama častokrát podpisovala, sa snúbi výnimočná literárno-historická kombinácia. Je to verejne činná žena. Česká buditeľka. Spisovateľka píšuca pre širokú verejnosť. Nie je pravdou, že by neexistovali verejne činné ženy, alebo že by svet nepoznal ženy píšuce, ale žiadna z nich sa v českom prostredí neodhodlala písať pre davu. A to, písať česky, pre davu cielene tvorené ženským pohlavím.

*„Rettigová však nebyla jen spisovatelkou. To byla jen ta část, a dnes, z našeho odstupu, musíme říct, že jen menší a méně významná část jejího působení. Důležitější byla její osobní **buditelská práce**. Rettigová první u nás počala se starat o **ženy**. Až do ní se tento tón u nás vůbec neozval.“*²² Verí v ženskú vzdelanosť a prisúdi jej významnú rolu v národnom obrození. České vlastenky vyzývala k pravidelnej korešpondencii a povinnosti viesť k tomu aj mužských priateľov. Podnikať návštevy, to aj vzdialené. Sama kládla dôraz najmä na styky medzi Čechami a Moravou. Veď z pohľadu rodomila je potreba rozšíriť pojem sveta z pojmu moje mesto na pojem národ.

Kým sa aj s rodinou sťahujú za manželovou prácou, Rettigová nelení a svoje myšlienky nenecháva len na teoretickej úrovni. Domov si pozýva dievčatá, aby im predčítala, aby ich poučovala, potešila, knižky im požičiavala. Vo východo-českých mestách ako je Ústí nad Orlicí, Rychnov, Litomyšl, zakaždým tam, kde s rodinou v tej dobe prebývali, organizuje domáce školy pre dievčatá. Dievky učí kuchárskemu umeniu, domácim prácam, českému jazyku. Všetko to pritom robí zadarmo. Pôsobí aj na mužské pohlavie, keď okolo seba zhromažďuje študentov, s cieľom povzbudzovať ich k básneniu, či inej vyššej činnosti. Osobne sa stýka aj s inými vlastencami, napr. Jungmannom, Palackým, Kinským.²³ Je jednou

²¹ BARNETT, Correlli. *Bonaparte*. Vyd. 1. V Brně: Jota, 2005. 221 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7217-352-9. S. 171-192.

²² NEJEDLÝ, Z. *O literatuře*. S. 225.

²³ JOHANIDES, J. *Magdalena Dobromila Rettigová*. S. 182-184.

zo zakladateľov českej knižnice v Ústí nad Orlicí, preniesie ju so sebou do Litomyšle. Zároveň je patrónkou, organizátorkou kávových spoločností. Svoje sympatie k salónom manifestuje aj dielom *Kafičko a vše, co je sladkého - Sto předpisů kterak se všeliké nápoje i to, co je k přikousnutí při besedách neb společnostech paní a pánů, připravovat mají*²⁴ (1845). Salón mal vyzerat' podľa francúzskeho vzoru, byť teda miestom, kde sa za aktivity ženy – múzy, stretávala vybraná spoločnosť v reprezentatívnych priestoroch, aby častokrát za doprovodu hudby slobodne konzultovala o svojich názoroch; v českom prostredí a za časov Magdaleny ešte nie je možno o podobnom salóne hovoriť.²⁵

„Přestože Magdalena Dobromila Rettigová je považovaná za první českou feministku prosazující vyšší vzdělání dívek, vyznávala - v zájmu rodinného kruhu - v manželství podřízenost ženy.“²⁶ Tento postoj k ženskej otázke a jej postaveniu v spoločnosti, sa neskôr stal jedným zo zdrojov jej kriticizmu. Čomu sa budem obšírnejšie venovať v podkapitole Ženská otázka.

Mesto Litomyšl²⁷ sa nadobro zviazalo s jej osudom. Tu sa jej činnosti darilo, po jedenásť rokov tu pôsobila ako manželka a matka, ako buditeľka národa českého. Litomyšl je zároveň mestom, kde vychovala svoje tri deti. Dcéru Jindřišku, sprvu speváčka v Stavovskom divadle v Prahe, nakoniec primadonna v kráľovskej opere v Mníchove; syna Ondřeje Liboslava, ktorý po matke zdedil lásku k mineralógii, stal sa členom piaristického rádu a pôsobil aj ako spisovateľ; a syna Karla, vyučeného sadzača. Magdalena avšak porodila počas svojho života až jedenásť detí, väčšina avšak skoro zomrela. V Litomyšli, rok po smrti svojho manžela, Jana Aloisa Sudiprava Rettiga, skonáva aj M. D. Rettigová²⁸ (1845). „*Od paní Planičkové mám, že Rettigová umírajíc žádala, aby ji snesli z postele a položili na podlahu. Učinila podobně jako Libuše, o kteréž pověst vypravuje, že vidouc blížící se smrt,*

²⁴ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Kafičko a vše co je sladkého: sto předpisů, kterak se všeliké nápoje, i to co je k přikousnutí ... připravovati mají*. V Praze: Jar. Pospjssil, 1845. 86 s.

²⁵ SAK, Robert. *Salon dvou století: Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2003. 277 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7185-525-1.

²⁶ PÁNKOVÁ, Markéta, MORKES, František a MATYÁŠOVÁ, Alena. *Vzdělávání dívek v Čechách*. 2., upr. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2008. 35 s. ISBN 978-80-86935-06-5. S. 9.

²⁷ „V první polovině 19. století patřilo toto město ještě k deseti nejlidnatějším v Čechách. [...] Společensky a kulturně ji reprezentovala a svou aktivitou profilovala měšťská honorace, vyšší střední třída - vzdělané úřednictvo, lékaři, právníci, kněží z děkanství a profesori piaristických škol, skupina předních, podnikatelsky významnějších obchodníků a remeselníků, pár penzionovaných armádních důstojníků a početný kolektiv posluchačů filosofického ústavu.“ KAPUSTA, Jan. in LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.-8. března 2003*. 1. vyd. Praha: KLP, 2004. 462 s., [28] s. barev. obr. příl. ISBN 80-86791-08-4. Litomyšl - biedermeierství maloměstva. S. 263.

²⁸ SOA Zámorsk, Matrika zemřelých Litomyšl, č. 1331, str. 370.

položila se na zemi a zemřela.”²⁹ Autorom týchto slov nie je nik iný ako významný český prozaik a dramatik, Alois Jirásek. Ten sa počas svojho pôsobenia na učiteľskom poste v Litomyšli so záujmom venoval persone Rettigovej a jej pôsobeniu v mestskej komunite. Svoje zistenia spracoval, vychádzajúc tak vo viacerých prípadoch zo skutočností, vo svojej obľúbenej veselohre *M. D. Rettigová*³⁰ (1900). Hra nám otvára dvere do sveta, kde je pani Rettigová čipernou matrónou z Litomyšle, s českým čepcom okolo pokojnej tváre rozdáva rady v záhradke pri altánku citlivým dievčatám, a zlé ponemčené jazyky ju nazývajú „liebeskur”.

2. Tvorba a jej špecifiká

2.1 Literárna tvorba

Autorská literárna činnosť M. D. Rettigovej sa počína datovať v roku 1820, kedy prostredníctvom Zieglerovho časopisu Dobroslav vstupuje medzi českých spisovateľov; hoci sa svojmu rodnému jazyku musela opäť priučiť; a uverejňuje svoj prvý článok - *Žezhulka*.³¹ Len rok na to, t. j. roku 1821 vydáva hradecký impresor Jan Hostivít Pospíšil jej prvé samostatné dielo, *Mařenčin kossjček, Dárek malý pro Dcerky České od Magdaleny Dobromily Rettigowoy*, ďalej v texte len *Mařenčin košíček/ Košíček*³².

Magdalena vstupuje na českú literárnu scénu ako prvá žena, avšak so samozrejmosťou muža. Svoje konanie ani nevysvetľuje, ani neospravedľňuje. Autorke sa zároveň podarí, skrz jej prvé samostatné dielo, udať tón všetkej svojej neskoršej tvorby. Rozumej tón výchovný. Preto môžeme *Košíček* použiť ako modelový príklad, ktorý v sebe zahŕňa hlavné znaky jej rannej aj neskoršej poviedkovej tvorby; didaktická funkcia sa prelieva jej celým dielom, voľba adresáta takmer celým. *Košíček* je zbierka krátkych sentimentálnych poviedok, zámerne adresovaných ženskému pokoleniu; sú perskriptívne (tzv. normatívne, predpisujú modely žiadúceho chovania a jednania) a mravoučné. Ich cieľom býva jasne vymedziť dobré od zlého, čitateľku vychovať k morálnym zásadám a meštianskym cnostiam. Napríklad skromnosť, čistota spojená s cudnosťou. Meštianstvo a jeho cnosti sú biedermeierovsky povýšené nad šľachtický stav, ktorého predstavitelia bývajú spájaný s neduhmi ducha. Popri

²⁹ JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí. II, V Litomyšli*. 5. vyd. V Praze: J. Otto, 1925. 315 s. Al. Jiráskova sebrané spisy; díl 38. S.229.

³⁰ JIRÁSEK, Alois. *M.D. Rettigová: veselohra o třech dějstvích*. Praha: Dilia, 1958. 94 listů.

³¹ Magdalena Retiková: *Žezhulka*. /Próza./ Dobroslav I. 1820, II., str. 119-122..

³² RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mařenčin Kossjček: dárek malý pro Dcerky České*. W královském kragském, prwnjm wěnném a pewném městě Hradci Králové: Jan Frant. Pospjssil, 1821-1822. 2 sv.

kritike spoločnosti autorka do poviedok komponuje aj poučenie; neskrývavo, neraz je priamo formulované v texte (hl. *Chudobičky*³³). Havné hrdinky obvykle disponujú silnou citovosťou, po pochybení, odklone od cností bývajú kruto potrestané, častokrát smrťou či romanticky moderným šialenstvom. V jej dielach nezáleží ani tak na kvalite, rozsahu alebo literárnom žánre, dôležité bolo aby malo pútavý obsah a mravné ponaučenie. Aj z toho vieme, že Lénina ambícia vzdelávať dospelávajúce dievčatá a ženy, ktoré v mnohom nezodpovedali jej predstavám, vysoko prevyšovala jej umelecké aspirácie. (Otázkou tu avšak ostáva, aké boli vysoké, či nimi vôbec disponovala). I v tom možno badať ďalší - a možno aj najvýznamnejší rys Magdaleninej tvorby - vlastenectvo. Medzi obrodencov sa zaradila už v momente, keď sa rozhodla písať primárne česky. Pečať agitačnej fázy obrodeneckého hnutia sa prejavuje práve tak na češtine, ako na potrebe vzdelávať širokú verejnosť v rodnom jazyku, to i (a hádam najúspešnejšie) prostredníctvom nižšej populárnej literatúry.

Od prvého vydania *Mařenčiného košíčku* sa súčasne začala trvalá spolupráca medzi pani M. D. Rettigovou a nakladateľom, kníhkupcom, jej verným priateľom (veď koniec koncov aj svoje české mená prijali spoločne) Janom Host. Pospíšilom. Úspešný hradecký impresor (súpis jeho tlači obsahuje viac ako tisíc položiek) a národný buditeľ mal spoločne so Zieglerom určujúci vplyv na spoločenské dianie 20. rokov 19. storočia vo „východočeských Aténach“. Lýdia Baštecká: „*Již samá existence termínu jako ‚východočeské Athény‘, ‚východočeský Parnas‘ nebo ‚Zieglerova literární družina‘ v dějinách obrozenecké literatury dokazuje nadregionální význam tohoto volného a proměnlivého literárního uskupení.*”³⁴ Taktiež manželov Rettigovcov by sme boli našli v tomto uskupení.

„*Sláva a proslulost jména M. D. Rettigové vplynula kdysi a trvá dodnes z jejích kuchařek, kuchařských knih.*”³⁵ V texte *Domáci kuchařka/Kuchařka*, v pôvodnom znení - *Domácý kuchařka aneb Pogednání o masztých a postnjch pokrmech pro dcerky České a Moravské od M. D. Rettikowoy*, prvýkrát vychádza u impresora Pospíšila roku 1826. Pre jej okamžitý úspech autorka doplní, rozšíri a vydá ešte tri české a s nimi paralelne aj nemecké vydania; i napriek nim je vlastenecká, v nemeckých vydaniach sa český národný apel logicky neprejavuje. Kniha obsahuje ako recepty, tak aj praktické návody či rady pre život mladej gazdinky. Vychádzajúc z poslušnosti Bohu a meštianským cnostiam. *Domáci kuchařka* je,

³³ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Chudobičky. Dárek autlé mládeži w českém i německém gazyku půwodně sepsaný od Magdaleny Dobromily Rettigowoy*. W králowském kragškém, prwnjm wěnném a pewném městě Hradci králové: Jan. Frant. Pospjssil, 1829.

³⁴ BAŠTECKÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*. S. 121.

³⁵ JOHANIDES, Josef, ed. *Magdalena Dobromila Rettigová: (1785-1845): soupis základních pramenů a literatury k 210. výročí jejího narození*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995. 51 s. S. 1.

žije a varí *biedermeier*. Počnúc 21. storočím, bola opakovane upravovaná a vydávaná, jej posledná publikácia je z roku 2016 od vydavateľstva Ikar³⁶, v totožnom roku ju vydáva i Fortuna Libri³⁷. Viac v kapitole Domáci kuchařka.

Literárna činnosť Magdaleny Dobromily Rettigovej vychádzala (ako bude ešte zdôvodnené) z vlastenectva, *biedermeiru* a emancipačnej snahy vzdelat' ženy. Im svoju literatúru aj žánrovo prispôsobuje. Preto pozostáva predovšetkým z populárnej literatúry a praktických kníh, vid' napríklad rady o dôležitosti poriadku sa objavujú v diele *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla*³⁸, rôzne spracovania *Domáci Kuchařky*, či kuchárska kniha receptov špecifickejšieho zamerania z roku 1845, *Kafjčko a wsse co ge sladkého. Sto předpisú, kterak se wsseliké nápoje, i to co ge k řikausnutj při bededách aneb společnostech panj a pánu, ráno, odpoledne i večer připrawowati magj. Sepsáno a podáno od Magd. Dobr. Rettigowé*. Obl'ube sa tešia aj jej zbierky krátkych mraovučných próz s výraznými preromantickými rysmi, či ňou komponované básne publikované časopisne. Podobne i kniha modlitieb. Tématická ani motivická rovina sa nemení, stále platia zásady, keď tak s menšími odchylkami, udané už v *Mařenčinom Košíčku*. Autorka svojho typického adresáta, meštianskú ženu, pozmení len párkrát. Stalo sa tak ku príkladu v diele - *Dobrá rada Slowanským wenkowankám, aneb pagednanj, kterak by ony pokrmy sprosté lacině i chutně připrawowati, a tak se bud' pro budaucj swau domácnost neb pro službu cwičiti mohly*³⁹ (1838), adresovaná ženám z chudobnejších pomerov, tiež vyšla aj po nemecky. Svojou inakosťou vystupujú i *Chudobičky*, genderovo nezamerané, poviedky a črty písané pre deti a mládež. Za povšimnutie stojí aj divadelná hra *Bjlá růže*⁴⁰, kedy sa jedná o žánrovú výnimku. Magdalena pri nej pravdepodobne vychádzala zo skutočnosti, že aj dramatická tvorba, kým ostane česká, predstavuje čiru vlasteneckú aktivitu.

³⁶ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka*. Vydání třetí. V Praze: Ikar, 2016. 390 stran. ISBN 978-80-249-3056-5.

³⁷ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka: 1112 receptur*. V Praze: Fortuna Libri, 2016. 573 stran. ISBN 978-80-7546-070-7.

³⁸ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mladá hospodyňka w domácnosti, gak sobě počjnati má, aby své i manželovy spokojenosti dossla: dárek dcerkám českoslowanským*. W Praze: Tiskem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1840. 264 s.

³⁹RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Dobrá rada Slowanským wenkowankám, aneb, Pagednanj kterak by ony pokrmy sprosté lacině i chutně připrawowati, a tak se bud' pro budaucj swau domácnost, neb pro službu cwičiti mohly*. Praha: Jan H. Pospjssil, 1838. 66 s.

⁴⁰RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Bjlá růže: Dramatická maličkost od Magdaleny Dobromily Rettigowy*. Hradec Králové: Jan H. Pospjssil, 1827. 46 s.

2.2 Špecifiká literárnej tvorby M.D. Rettigovej/ vplyvy

Keď Aleš Haman v diele *Trvání v proměně* píše: „**Literatura jako umění vůbec, je avšak zároveň nedílnou součástí kultury daného spoločenstva, s jehož životními osudy je spjata,**”⁴¹ má isto pravdu. Veď ako inak by bolo možno vysvetliť literatúru meštianky a vlastenky Magdaleny Dobromily Rettigovej, natoľko spätú s dobou a spoločnosťou, v ktorej autorka žila?

Svoj život, ohraničený rokmi 1785 a 1845, prežila z väčšej časti v epoche takzvaného **“dlhého” devätnásteho storočia**. To časovú os preťalo po prvý krát roku 1789, a opustilo ju až krátko pred vypuknutím prvej svetovej vojny, roku 1914. Dlhé devätnáste storočie bolo obzvlášť obdobím zmien, ktoré sprevádzali život Európana na každom kroku. Ich hlavným hýbateľom bol technický pokrok, a to vo všetkých odvetviach. Pričinil sa na postupujúcej indrustralizácii, vzniku tovární a tým nepriamo aj na vzniku novej robotníckej vrstvy. Železnice zmenšujú svet, sviečky nahrádza plynové osvetlenie. Človek/Európan sa zmocňuje prírody. Pedagógovia spoločne s lekármi definujú pojem detstva.⁴² Možno už rozprávať o počiatkoch feminizmu.

Ako sa menil ráz mesta a každodenného života, menil sa aj ráz spoločnosti. Keď napoleónske vojny poskytli možnosť zbohatnúť aj nižším vrstvám, stali sa peniaze prostriedkom pre spoločenský rast. Najskôr dochádza k rozmachu aristokratického, neskôr hlavne meštianskeho podnikania.⁴³ Aj v českých zemiach tak vzniká diferencovaná vrstva zámožného meštianstva, ktorí v niektorých prípadoch svojim majetkom prevyšovali šľachticov, hoci ich mocenská pozícia v ríši sa nijako nezmenila. Obvykle v takom prípade zasiahla vrchnosť; po boku historickej šľachty sa tak v priebehu 19. storočia stále častejšie objavujú nobilitovaní šľachtici.⁴⁴ Kedysi nepreniknuteľný priestor zvrchovaných vrstiev je už narušený, cirkevná moc bola oslabená osvietenskými reformami, význam meštianskej triedy narastá každým dňom.⁴⁵ Štruktúra spoločnosti sa počala meniť, jej stavovské usporiadanie smeruje stále viac k vytvoreniu modernej občianskej spoločnosti.

O navráť tejto pokročilej spoločnosti k prednapoleónskym pomerom usiluje, a z dnešného pohľadu už vieme, že neúspešne, reštitučné dianie v Európe. Vychádza z

⁴¹ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. 370 s. ISBN 978-80-86078-71-7. S. 7.

⁴² LENDEROVÁ, M. *Dějiny každodennosti “dlouhého” 19. století*. S. 12.

⁴³ SOCHOROVÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*. S. 92.

⁴⁴ LENDEROVÁ, M. *Dějiny každodennosti “dlouhého” 19. století*. S. 12.

⁴⁵ Tamtiež, s. 12.

politických vyústení z Viedne roku 1815. Vďaka Viedenskému kongresu a ním nastolenému programu reštitúcie - jej spoločenské pomery, vychádzajúce z návratu k istotám a dobrovoľného opustenia bojového ducha, bývajú kritikmi mnohokrát stotožňované s *biedermeierom*⁴⁶ - sa Habsburská monarchia mohla opätovne pýšiť územím rozpínajúcim sa od balkánskeho Sedmohradka až do severného Talianska. Preto bol život človeka na pomerne malom území Čiech a Moravy vlastne životom vo vnútri veľkej, národnostne i kultúrnej rozmanitej, Habsburskej monarchie. Hoci svet M. D. Rettigovej bol ešte len kolískou zmien, „*to byl svět úplně jen přípravy, klidného jen uvědomování.*”⁴⁷

2.2.1 Biedermeier

Pomery panujúce v českom meštianstve z prvej polovice dlhého 19. storočia, možno pozorovať prostredníctvom známej pani z Litomyšle, M. D. Rettigovej. Jej život a tvorba je svedkom aj rýdzym príkladom toho, ako rozhodne bol meštianstvom prijatý *biedermeier*⁴⁸ za ich životný štýl. Stal sa reakciou aj odpoveďou strednej vrstvy na nedávnu minulosť a neistú budúcnosť, nastala doba spoločenského ukludnenia, viera v rozum sa oslabila oživením Boha. Vojtěch Jirát: „...*biedermeier má vedomí základního rozporu mezi ideálem a realitou. Snaží se však kompromisně vyhovět oběma nebo rezignovat na naprosté splnění jejich požadavků. [...] Má nedůvěru k čínorodým lidem (zažil Napoleonův pád!), miluje život skromný a tichý, v zákoutí, v omezeném kruhu působnosti, proto rezignuje i na pozemskou slávu a statky. Hlása úctu k nadosobním mocem: k státním, společenským, mravným i božským zákonům - je puritánský. Má pietu k útvarům daným tradicí: k rodině, k menu, národu, pietu ke všemu starému. Pokora před bojem a dětinná oddanost nebeskému otci tvoří základ jeho náboženství...*”⁴⁹ Jeho náboženstvý a vlastenectvý aspekt je pritom podľa autora českým špecifikom. Prezývaný aj „štýl domáceho krbu” sa prejavuje zámerným zúžením životného obzoru, dôraz kladie na rodinu, susedské vzťahy. Je zameraný na detaily formujúce pokojné a pohodlné zázemie.⁵⁰

⁴⁶ viac v kapitole *Kritika M. D. Rettigovej*

⁴⁷ NEJEDLÝ, Z. *O literatuře*. S. 271

⁴⁸ Biedermeier: (nem. *bieder* = bodrý, bohobojný) - najprv ironické označenie stredostavovského životného štýlu v dobe ponapoleónskej a predbreznovej (1815 až 1848) v Rakúsku a v nemeckých zemiach, ovládaných reakčnými policejnými režimami (Svätá aliancia, Metternich); je výrazom vtedajšieho hospodárskeho vzostupu stredného stavu (úradníkov, obchodníkov a živnostníkov) ako konzervatívnej opory absolutizmu, ohrozeného blížiacou sa buržoáznou revolúciou. VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1977. 471 s. S. 46.

⁴⁹ JIRÁT, Vojtěch, ČERMÁK, Josef, ed. a PAŠKOVÁ, Věra, ed. *Portréty a studie*. Překlad Josef Čermák. Vyd. v tomto uspořádání 1. Praha: Odeon, 1978. 685 s., [8] s. obr. příl., s. 545-548.

⁵⁰ HAMAN, A. *Trvání v proměně*. S. 89.

Meštianska spoločnosť je patriarchálna a polarizovaná, mužovi patrí vonkajšia sféra, žene súkromná, ich úlohy sú jasne definované. Ideovo sa mešťania *biedermeieru* obracajú k tradičným pojmom národa, vlasti, istoty, domova, aby v znovuoobjavení ich etického a emocionálneho obsahu našli perspektívy národnej a sociálnej sebareflexie.⁵¹ (Ich záľuba v istotách a tradíciách sa stala zdrojom kritiky, ktorou bývajú označovaní za spiatočníkov.) Vstup do tejto českej vlasteneckej spoločnosti podliehal určitému vzoru chovania, ku príkladu sa uchádzač musel naučiť česky. Studnicou svojráznej meštianskej dobovej etiky a noriem je literatúra *biedermeieru*.

V čase jeho fungovania je česká literatúra pod vplyvom existujúceho synkretizmu. *Biedermeier* bol ako literárny smer dlho ignorovaný či zanedbávaný, neprijímaný bez výhrad. Problematiku takéhoto počínania načrtla Lenka Kusáková, ktorá sa ho pokúša vysvetliť: „*příznaky, jimiž je literární biedermeier jakožto umělecký styl obvykle definován, mají totiž převážně tematickou a ideově obsahovou povahu a jen menší měrou odkazují k oblasti literární formy a stylu.*”⁵² Autorka dodáva, že po formálnej stránke sa meštiansky orientovaná beletria v podstate nelíši od sentimentalizmu.

Vznik literárneho *biedermeieru* úzko súvisí s agitačnou fázou obrodeneckého hnutia, prelom možno datovať približne od 20. rokov 19. storočia, kedy si českí vlastenci uvedomujú význam strednej vrstvy a počínajú sa snažiť získať ho pre vec národnú. Charakter literatúry týchto vlastencov preto v mnohom vychádzal z čitateľových požiadavkov, požiadavkov mešťana. Českú vec len vkomponujú do ním obľúbenej literatúry - hl. zábavná próza.

Senimentálne poviedky svoju pozornosť upriamia na mešťanov, tematizujú jeho svet a načrtávajú malosmesto s jeho typickými atribútmi - radnica, lekáreň, krčma, trh⁵³ – sú *biedermeier*. Ich sentimentalizmus sa naďalej prejavuje postavami, ktoré sú výnimočne súciteľné, (slza ako dobový literárny emblém), pričom byť súciteľným je vysoko cenenou morálnou hodnotou, meštianskou cnosťou; jeho hrdinovia vynikajú nad aristokraciou práve schopnosťou súcitu s trpiacimi.⁵⁴ Medzi ďalšie ctnosti patrí pracovitosť, čínorodosť, kt. Sa stavia proti zbytočnosti a nude života na šľachtických dvoroch. Meštianská skromnosť, zodpovednosť a striednosť je konfrontovaná s aristokratickou odviazanosťou a nezodpovednosťou. Šľachta pritom býva v dielach opomínaná, keď už narazíme na ich prostredie, je chápaná skôr negatívne.

⁵¹ SOCHOROVÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*. S. 95.

⁵² KUSÁKOVÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*. S. 287.

⁵³ KUSÁKOVÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*: S. 288.

⁵⁴ Cit a súciteľ pritom nebol vo svetovej literatúre viazaný len k mešťanstvu, napríklad vo Francúzsku bol ešte v druhej polovici 17. storočia ako vysoká morálna hodnota pripisovaný urodzeným, šľachtickým jedincom.

Podobne ako život mešťana tiahol k malým rozmerom, tak sa aj literárny smer *biedermeier* prejavuje záľubou v rozmeroch drobných. V náklonnosti k idyle, vidieku, kultivovanej prírode. Z týchto dôvodov si ako priestor obľúbil interiér, ten predstavuje útočisko a životné istoty. Dej odohrávajúci sa v exteriéry, zámerne vyhľadáva altánky, besiedky, zahrádky, čím simuluje dojem domáckosti.

„*Umění biedermeieru, jež reflektovalo svět evropského měšťana s jeho tradicemi a intimním koloritem, ovšem vedle ‚archetypů‘ postav objevovalo v konkrétních přírodních i sociálních motivech zároveň citovost, zbožnost, vlastenectví jako součást tradičních etických norem měšťanské rodiny, konstituující se na základě harmonických rodinných vazeb a vztahů.*”⁵⁵

Biedermeierovský autor sa vymedzuje proti deštruktívny citom paralelne existujúceho preromantizmu⁵⁶. Kladie dôraz na harmóniu, nekonfliktnosť a mravnosť citov. Túžba predstavuje zodpovednosť. Nemá rád verné zobrazovanie negatívnych javov, aj jeho jazyk je uhladený a zjemnený, využíva zdrobené slová, svoje obecnosť nesmie uraziť. Literatúra má pobaviť a poučiť. Pozná už pojem národ a je prenikavo vlastenecký. Vlastenecký záujem predstavuje jeho jedinú spoločnú črtu s mladším literárnym smerom, romantizmom.

Biedermeier nikdy neporozumel romantickému individualizmu, biedermeierovský autor je jedným z nich, z ľudu. Okrem toho ho odcudzoval ako cudzorodý prvok v domácej kultúre, vidí v ňom možnú hrozbu pre národné dotváranie. *Česká literatura od počátku k dnešku* udáva: „*(biedermeier) vychováva nevýbojného družného Čecha, který sa túži zabávať.*”⁵⁷ Píšu sa najmä poviedky, črty, rozprávky, balady, humoresky i tzv. „*plačlivé dramata*”.⁵⁸

Za typickú ukážku tohto literárneho štýlu sa častokrát uvádza *Domáci kuchařka*.⁵⁹ „*Rettigová je čistý typ. Vzácnost čistoty v české literatuře první poloviny devatenáctého století, kdy nutnost dohánění přervaného vývoje, tlak překotného dorůstání dovedl vměstnat téměř do každé osobnosti Sturm und Drang i biedermeier, romantismus i klasicismus, Macphersona i Heina [...] Tato měšťanka je jen biedermeier,*”⁶⁰ píše v diele *Božena*

⁵⁵ SOCHOROVÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*. S. 95.

⁵⁶ Preromantizmus (t.j. predromantizmus; z lat. prae = pred) - súborné označenie pre pomerne široký a pestrý prúd rôznych umeleckých prejavov a estetických tendencií v európskych literatúrach 18. stor.; moderná literárna história sme radí aj sentimentalizmus a Sturm und Drang. VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2., dopln. vyd. Praha: Panorama, 1983. 367 s. Pyramida. Encyklopedie. S. 238.

⁵⁷ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. [Praha]: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, [1998]. 1058 s. Česká historie; sv. 4. ISBN 80-7106-308-8. S. 212.

⁵⁸ SOCHOROVÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*. S. 95.

⁵⁹ viac v kapitole *Domáci kuchařka*.

⁶⁰ FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*. 14. vyd. Praha: Společnost Julia Fučíka, 1997. 61 s. ISBN 80-902107-9-1. S. 14.

Němcová bojující na jej adresu Julius Fučík. To napriek skutočnosti, že jej poviedky nesú aj známky už spomínaného sentimentalizmu.

Ako umelecký smer sa hojne prejavil v užitkovom umení meštianských domácností devätnásteho storočia. Tu si v jeho duchu zaobstarali tmavý vyrezávaný masívny nábytok, kvetinové tapety, rodinné portréty. Biedermeier napodobňoval „šľachtický empír!, bol avšak finančne dostupnejší a prispôsobený menším bytovým priestorom - veľký štýl malých rozmerov. Domov je pre mešťáka oázou klúdu a bezpečia. Má byť hlavne útulný, je preto plný maličkostí, až gýčovitých detailov, môže pôsobiť preplneným dojmom. „*Ženě doby biedermeieru, bytosti soukromé sféry, otvíral tento životné styl široké možnosti působení, hlavně pokud se týče ručních a dekorativních prací. Především ty sloužily k zútulnění interiéru ...*“⁶¹ Biedermeier sa výrazne prejavil aj v odevnej móde stredných vrstiev.

2.2.2 Národné obrozenie

Národné obrozenie, proces nazývaný aj **vzkriesením českého národa** a jeho vedúce osobnosti sú označované prívlastkom národný butiteľ, kriesiteľ národa. Biblická paralela sa v súvislostiach s vlastenectvom objavovuje často, napríklad sám Jungmann bol prirovnávaný ku Kristovi. Jednako spolu tieto deje súvisia na rovine charakteru činnosti. V oboch prípadoch sa jednalo o prebudenie spoločnosti z jej pomysleného spánku, t. j. nevedomia, a o jej získanie pre svoje presvedčenie. Jungmann aj Kristus už len rozvíjajú existujúce, opierajú sa o zažité tradície, hodnoty daného spoločenstva. Český kraj je v moci cudzincov, potrebuje mesiáša. Albert Pražák formuloval myšlienku, že český človek v tomto dobovom útlaku a národnej tiesni hľadá Spasiteľa, niekoho kto by ich vyviedol z údolia smrti a tieňov.⁶² Aj na základe náboženských prvkov českého obrozenia neskôr T. G. Masaryk hľadal jeho korene v náväznosti na českú tradíciu Husovej reformácie.

V európskej spoločnosti nastalo pod vplyvom osvietenstva uvoľnenie pomerov. Zrušenie nevoľníctva, jezuitského rádu, zavedenie povinnej školskej dochádzky. Bol to svet, v ktorom sa už mohol objaviť deizmus⁶³ a s ním pozmenený pohľad na Boha. Hoci už má

⁶¹ LENDEROVÁ, M. *Biedermeier v českých zemích*. S. 80.

⁶² PRAŽÁK, Albert. *Národ se brání: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Vyd. 1. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1945. 409 s. Věda lidu XX. věku; sv. 1. Nové cíle; sv. 1000. S. 168.

⁶³ Deizmus: „[lat. *deus* - Bůh], náboženský názor, podle něhož Bůh sice svět stvořil, ale žádným způsobem do jeho běhu nezasahuje. D. se obrací proti víře v zázraky a v autoritu i proti odvolávání se na nadpřirozené zjevení. Vychází z → Herberta z Cherbury a nachází svůj manifest ve spise Johna → Tolanda *Christianity Not Mysterious* (Křesťanství bez zázraků, 1696).“ BAKEŠOVÁ, Alena, ed. *Filosofický slovník*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2009. 358 s. Universum. ISBN 978-80-242-2582-1. S. 67.

blízko k ateizmu, Božiu existenciu ešte nepopiera, ale označí ho za prvotného hýbateľa. Preto za svetské usporiadanie nie je zodpovedný. Takto motivovaný svet už môže kritizovať cirkev, jej zásady aj normy už prestávajú byť určujúce. Je len zaťažko si predstaviť hlboký dopad týchto skutočností na každodenný život človeka, nutno si avšak uvedomiť, že ním poznaná životná prax vychádzala práve z cirkevných hodnôt a náboženských zásad. Na ich troskách sa musí vybudovať nový hodnotový systém umožňujúci jeho sebaurčenie a vytvorenie totožnosti. Pochopiteľne sa siahá po niečom, čo je a vždy bolo, súčasťou ich identity. Nachádzajú svoju príslušnosť k vlasti a národu.

Lež jednu z rozhodujúcich úloh v procese znovuobjavenia češtva zohrala láska k rodnej reči, jazyk a literatúra je jednou z hlavných tradícií obrodeneckva. Situácia **českého jazyka** na prahu národného obrodeneckva bola veľmi neutešená. Po prehre na Bielej hore (1620) je zo svojich pozícií vytlačovaná, jej funkciu na seba prebrala nemčina, čiastočne latinčina. Mizli spoločenské vrstvy, v ktorých by sa uplatňovala. „*Nikdy nebujelo odrodilství tak mohutně jako tehdy. Někteří Češi nechtěli se jmenovati již Kovář, ale Herr von Schmidt, ne Švec, ale Herr von Lastenberg, místo Krejčí Herr Sartorius von der Nadel a místo Sedlák Herr Colony a p.*”⁶⁴ Český jazyk sa ocitol na okraji kultúrneho života. „*V roce 1700 tuto situaci charakterizoval provinciál jezuitského řádu, z jehož údajů vyplývalo, že čeština je řečí selskou*”⁶⁵. *Ve městech mluvila česky jen třetina obyvatelstva, a to sociálně slabší vrstva; česká a moravská šlechta byla germanizována, česky rozuměli jen jedinci.*”⁶⁶ Je komunikačným prostriedkom len málo vzdelaných vrstiev obyvateľstva, a tí sa nemeckej reči neučia dostatočne rýchlo. Preto aj každá snaha kráľovnej Márie Terézie o pozdvihnutie jazyka českého nevychádza z lásky k nemu, ale len zo skutočnej štátnej potreby. Aby bolo v monarchii ľudí, čo by sa s Čechmi dokázali dohovoriť.⁶⁷

Kým sa poeurópsštená česká a moravská šľachta ľahostajne prizerá a apaticky prispôsobuje germanizačnej politike osvietených Habsburgovcov, výnimkou bol napríklad gróf František Josef Kinský, v spoločnosti sa začínajú objavovať jedinci pociťujúci voči germanizácii odpor. Spočiatku sa jedná zväčša o kňazských vzdelancov, pre výkon ich praxe bola znalosť češtiny stále bezpodmienečnou. Strach o existenciu rodnej reči a hmatateľná vidina jej konca podnieti k postupnému vzniku **vlasteneckého záujmu** aj u iných

⁶⁴ PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil*. S. 136

⁶⁵ Jungmann bol týmto názorom polichotený, pretože veril v sedlákovu večnosť a pánovu dočasnosť na tejto zemi.

⁶⁶ PORÁK J. in PETRÁŇ, Josef a kol. *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1990. 321 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-200-0061-5. S. 233.

⁶⁷ PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil*. S. 109.

spoločenských kruhoch. Po dobu celého 18. storočia sa píše obrany českého jazyka. Vlastenci sa v obranách vracali k slávnej českej minulosti, hrdinným predkom či sv. Václavovi. Reformácia⁶⁸ je pre nich zlatých vekom češtva a bitkou na Bielej hore datujú nešťastie českého pádu a hroziaceho konca. Opakujúce sa prosby o jej odčinenie, názor, že sa po tých udalostiach stali otrokmi.⁶⁹ Sú presvedčení, že meno Slovan je odvodené od slova sláva, odmietajú etymológiu Slovan - sclavus, otrok. Paradoxne je väčšina z obrán písaná v nemeckom alebo latinskom jazyku. Stalo sa tak pretože čeština tej doby bola plná germanizmov, vyvíjala sa len v svojej ústnej podobe bez literárneho doprovodu, je preto ešte neschopná vyjadriť duchovný život vyspelej Európy. Píšu sa gramatiky českého jazyka. Aj keď „*v pojetí zemského patriotismu byl český jazyk mnohem více vyzdvihoval jako státoprávní symbol než jako prostředek společenské komunikace.*”⁷⁰ Vydávajú sa české noviny, oroduje sa za české divadlo a pomoc sa neraz hľadá aj u panovníka. Český gróf Kašpar Štenberg si na jeho adresu do životopisu zapísal: „*Josef II. poněmčoval tak usilovně, že vzbudil v české šlechtě odpor a v lidu nacionalisms, neboť, žádný národ si nedá beztrestně urvat svůj mateřský jazyk, toto své národní 'palladium'.*”⁷¹ Panovníkov výnos z roku 1784 o nadradenosti nemeckého jazyka na území Habsburského Uhorska prebúda národnú hrdosť, boj o záchranu jazyka, aj u Maďarov, pritom sa jedná o národ, ktorý si svojou loajálnosťou voči cisárskej stolici dokázal vo Viedni presadiť Uhorský kroj (husarskú uniformu).⁷² Aj oni už v Josefínskej centralizácii uvidia: „*... ortel smrti stejně jako Češi a Slováci.*”⁷³

Spoločenský život v Európe koncom 18. a začiatkom 19. začínajú ovplyvňovať myšlienky Veľkej francúzskej revolúcie, neskôr šírené aj prostredníctvom Bonaparteho vojakov. Boli to idey občianskej rovnosti, odstránenia šľachtických privilégií i účasti občanov na spoločenskom živote, t. j. myšlienky vedúce k modernej občianskej spoločnosti. Ich moc bola ďalekosiahla, i oni prispeli k tomu, že sa v prostredí ako českej kultúry, tak aj iných

⁶⁸ Reformace, reformační literatura: Výraz pochází z latiny (reformare = změnit, obnovit, ale také zlepšit) a vyjadřuje především náboženské hnutí, které začalo koncem 14. stol. a probíhalo v 15. až 16. stol.

CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*. Vyd. 1. Brno: CENTA, 2005. 1116 s. ISBN 80-86785-03-3. S. 409.

⁶⁹ PRAŽÁK, Albert. *Naše národní tradice. III., Obrozenské tradice*. V Praze: Svaz Národního Osvobození, 1928. 301 - [I] s. Knihovna Svazu Národního Osvobození; Sv. 55. S. 23.

⁷⁰ PRAŽÁK, A. Tamtéž. S. 40.

⁷¹ PRAŽÁK, Albert, *Národ se bránil*. S. 145. - autor neuvádza názov Štenbergovho životopisu

⁷² PRAŽÁK, Albert. *Naše národní tradice. III., Obrozenské tradice*. V Praze: Svaz Národního Osvobození, 1928. 301 - [I] s. Knihovna Svazu Národního Osvobození; Sv. 55. S. 110.

⁷³ PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil*. S. 123.

minoritných kultúr žijúcich pod rakúskou vládou, prekonal pojem vlastnectva a dospel v hnutie - **národné obrodenie**⁷⁴. Filologógia datuje jeho vznik na konci 18. storočia.

Jungmann v *Historii literatury české* tvrdí, že obrodenie je vývojovo prevratný historický jav, ktorý bol umožnený oslobodením európskeho ducha z pút stredovekého dogmatizmu. Rôzne koncepcie pojednávajú a členia národné obrodenie, medzi nimi i Miroslav Hroch, podľa ktorého ho je možno rozlíšiť na 3 fázy.⁷⁵ Prvá fáza disponuje vedeckým záujmom o jazyk, dejiny a kultúru etnickej skupiny. Fascinujú ju dejiny jazyka, vydáva slovníky, gramatiky. V Českom prostredí je chápaná ako záležitosť českej inteligencie, prakticky neexistuje iného publika. Druhá fáza, kam spadá aj M. D. Rettigová, je agitačná. Prejavuje sa snahou rozšíriť národné povedomie. Tretia fáza je už obdobím sociálneho formovania národného spoločenstva, jedná sa teda o masové hnutie.

„*Vznik novodobé národní kultury bývá charakterizován také jako doba národního obrození.*”⁷⁶ Hlavným nástrojom obrodencov bola literatúra. Jazyk ako znak národa, do dôb Jiřího z Poděbrad sa oba pojmy navzájom prekrývali. Píše sa česky aby jazyk ani národ nezahynul. Druhá tendencia českej literatúry bola snaha vyrovnat' sa iným národom, zaplátať jazykové medzery vzniknuté protireformáciou. Vlastenci sa bránia všetkému čo je cudzie, ako nebezpečenstvu a hrozbe, ktorá by mohla zmarit' ich české snahy. „*Bylo skoro tradičním předpokladem od dob obrozeneckých, že literatura u nás jest jakýsi vojenský tábor, v němž se zbrojí národ pro budoucí rozhodné zápasy. Spisovatel podobal se více vojáku, jenž stojí v bitevní čáře za národ, než snivci v chárně krásy. Proto heslem české literatury byla především služba národu.*”⁷⁷ Vlastenecká literatúra tak zasiahla všetky literárne smery 19. storočia.

Medzi nástroje národného obrodenia v časoch M. D. Rettigovej, teda v jeho agitačnej fáze, patrila aj taká butiel'ská činnosť, akou bolo organizovanie divadla vo vlastnom dome, skupovanie a požičiavanie českých kníh, zriadenie českojazyčnej knižnice,⁷⁸ vedenie krúžkov s vlasteneckou tematikou, účasť na českých báloch, skupinové výlety na miesta významné v národnom historickom kontexte, alebo už spomínaná organizácia salónov apod. Vidíme snahu

⁷⁴ České národní obrození je hnutím vlasteneckého, jazykového, kulturního a vůbec všestranného sebeuvědomování národa, k němuž docházelo v dlouhém časovém rozpětí, obvykle vymezovaném roky 1770 až 1850. CHALOUPEK, O. Příruční slovník české literatury od počátku do r. 1946. S. 337.

⁷⁵ HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 199 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 9. ISBN 80-7106-298-7. S. 15-16.

⁷⁶ HAMAN, A. *Trvání v proměně*. S. 22.

⁷⁷ PRAŽÁK, A. *Naše národní tradice. III. Obrozenecké tradice*. S. 40.

⁷⁸ JOHANIDES, J. *Magdalena Dobromila Rettigová: (1785-1845): soupis základních pramenů a literatury k 210. výročí jejího narození*. S. 1.

národných kriesiteľov konkurovať v domácom prostredí Nemcom, vytláčať tento jazyk z každodenného života, oživovať svoju slávnu históriu - v niektorých prípadoch sa jednalo až o krajnosti, akou bola tvorba falzifikátov, mýty o starobylosti jednotlivých európskych národov a o pôvodnosti národných kultúr, ale aj napríklad Rožmberkovské zmyslené tvrdenie o pokrvnom pute s rodom talianskych šľachticov; a zároveň čo najdôkladnejšie rozšíriť obrodenecké hnutie po svojej vlasti⁷⁹.

2.2.3 Ženská otázka

Život ženy v patriarchálnej kresťanskej spoločnosti, prinášal na každom kroku a v každom prejave spoločenstva pripomienku Evinho prvotného hriechu. Jej vplyvy mali za zlé a jej podstata bola hriešna. Muži jej prideliť stále miesto. V ňom žila kontrolované v jeho područí, až kým sa postupnou emancipáciou⁸⁰ v dlhom devätnástom storočí neprepracovala k svojmu oslobodeniu; najrýchlejší pokrok bol paradoxne umožnený prvou svetovou vojnou, keď muži bojovali, nežné polovičky zaujali ich pracovné miesta v “čisto mužských” odvetviach.

V časoch keď M. D. Rettigová už radí gazdinkám ohľadom domácnosti, je narodenie dcéry stále menším dôvodom na oslavu. Diečatku má byť poskytnuté už povinné základné vzdelanie, hoci v porovnaní s chlapčenským stále pokulháva. Ešte roku 1786 je z 2200 škôl v Čechách len 36 dievčenských.⁸¹ Aj vďaka tomu do konca 19. storočia nepresiahla, to nie len u dedinských ale do značnej miery aj u meštianskeho obyvateľstva, priemerná vzdelanosť žien hranicu pasívnej gramotnosti. „*Měšťanské rodiny Biedermeieru byly nepochybně ochotny vynaložit na vzdělání, a tedy na životní vyhlídky svých synů značné oběti, to však nebývalo zvykem v případě měšťanských dcer, jejichž věno mělo být dostatečným zajištěním budoucnosti manželky a matky, její životní role podle dobových stereotypů podobně nákladné oběti nevyžadovali.*”⁸² Česká spoločnosť 19. stor. si už zvykla na ženy, ktoré vedú čítať, písať a počítať, vzdelávať ich s úmyslom získania učiteľ profesie je ale predstava nemorálna a chorobná.

⁷⁹ Pojem vlasti pritom nie je zcela definovaný. “Byl to pojem dosti neujasněný, ale byly jím míněny především Čechy jako základ někdejšího samostaného státu.” PRAŽÁK, A. *Obrodenecké tradice*. S. 52.

⁸⁰ Ženská emancipácia (feminizmus): 2. ženské hnutie je čínorodé úsilie širokých mas o rovné hodnotenie ženy s mužom po stránke individuálnej, sociálnej i mravnej, s tendenciou po vyrovnanom a krásnom spolužití oboch pohlaví.

⁸¹ LENDEROVÁ, M. *Dějiny každodennosti “dlouhého” 19. století: II. díl: Život všední a sváteční* S. 45.

⁸² SOCHOROVÁ, L. *Biedermeier v českých zemích*. S. 97.

Cesta mladej ženy obyčajne smeruje k vydaju, kedy sa vymaní spod závislosti na rodičoch, len aby sa stala závislou na svojom manželovi. Väčšinou býva generačne starší. Stal sa chleboďárcom celej rodiny. Jeho manželka je už navždy spätá s domácnosťou, zodpovedná za výchovu detí a prispôsobivá mužovým želaniam, ktorého sny uprednostňuje pred svojimi.⁸³ V jej sexuálnom živote vládne tabuizovanosť, opäť s mužskou výnimkou. Je spoločensky prijateľné až žiadúce, aby bol muž zaopatrený predchádzajúcimi skúsenosťami, koľkokrát boli okolím tolerované aj jeho milenky, avšak ženy sa pohybujú v nevedomosti. Ich predstavy bývajú skreslené, milostný akt chápu nábožensky, ako čosi nutné pre zrodenie života. Novinový článok ešte z roku 1894 radí aby sa častému styku bránili, a vôbec čosi tak odporné boli ochotné pretrpieť, to hlavne v záujme splodenia potomkov a nie príliš často. Je až neuveriteľné ako dlho bol pôrod považovaný za čosi nečisté, preto skúmaný len veľmi opatrne. (Jeho fyziologická podstata je tabu, populárne náučne spisy sa matkám začali venovať až v polovici 19. storočia). Mladá rodička bola plne ponechaná v Božích rukách, preto k pôrodu neodmysliteľne patrilo strach, utrpenie a neistota, či matka a dieťa ostanú nažive.⁸⁴

Prvé emancipačné snahy z českého územia usilujú o ženskú vzdelanosť.⁸⁵ Výrazná zmena v myslení spoločnosti nastala za časov obrodeneckva, obzvlášť v jeho druhej fáze. Žena je vlastencami už chápaná ako spolupracovníčka muža a v boji o národnú identitu zohráva významnú rolu matky, vychovávateľky prvej generácie Čechov.⁸⁶ Ako taká mala dobre ovládať češtinu, mať základné gramatické znalosti, trochu rozumieť zemepis, trochu histórii, vyznať sa v botanike a zoológii.⁸⁷

Na čo nadviaže Zdeněk Nejedlý: „*Rettigová však dobre poznala, co pro obrození společnosti znamená a může vykonat právě žena. Co bylo platno všechno snažení mužů, když v domácnostech vládla neuvědomělá, zatemnělá žena? Jaký mohl být pokrok od generace ke generaci, když matky, v jejich rukách byly děti, svou nezdělaností je srážely zpět, místo aby je vedly vpřed?*”⁸⁸ Korene emancipačného myslenia M. D. Rettigovej možno dohľadať až k dielu *Vzpomínky na dětství a mládí*. Tam s úctou uvádza slová svojho otca, s ktorým trávila čas len veľmi výnimočne. Zbral si ju na kolená a malej Magdalénke uložil za úlohu aby sa

⁸³ LENDEROVÁ, M. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století: II. díl: Život všední a sváteční*. S. 56.

⁸⁴ Tamtiež, s. 25.

⁸⁵ Tamtiež, s. 45.

⁸⁶ Samotná existencia konštitujúcej sa ženskej elity doby ohrozovala svet usporiadaných konvencií biedermeieru. Preto sa v tradičnej spoločnosti objavujú modely vzdelaných žien v rolách starostlivých manželiek, matiek a gazdiniiek. SOCHOROVÁ, J. *Biedermeier v českých zemích*. S. 102.

⁸⁷ LENDEROVÁ, M. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století: II. díl: Život všední a sváteční* S. 46.

⁸⁸ Nejedlý, Z. *O literatuře*. S. 225.

učila všetkému, čomu sa dievča učiť môže.⁸⁹ Podľa jej vlastných slov si otcove želanie uchovala a riadila sa ním po zbytok života. Tak aj vďaka Františkovi Artmannovi je dnes možno zo všetkej Rettigovej činnosti, či už literárnej, buditeľskej, spoločenskej, vyzozorovať veľký dôraz na ženskú učenosť. „Byla přesvědčená, že hlavním zdrojem respektu ženy v manželství by mělo být vzdělání, které mělo vytvářet předpoklady k tomu, aby žena byla manželovi dobrou společnicí a manžel si jí vážil. Vzdělání přitom mělo kompenzovat i případnou absenci věna.“⁹⁰ Je dôležité venovať pozornosť názoru - vzdelanie namiesto vena; jedná sa o progresívne vyzdvihnutie ženských vnútorných kvalít nad statky, Rettigová sa ním rozišla s vtedajšou spoločnosťou biedermeieru. Prostredníctvom svojej vzdelanosti mohla žena na okolie pôsobiť pedagogicky, a samozrejme „...vnášet do společnosti národní vědomí.“⁹¹

M. D. Rettigová radí ženám ako správne prať prádlo, čistiť obrazy, pliesť punčochy, umývať hrnce či uskladniť potraviny; pripraviť záprašku, navariť, úhľadne pripraviť tabuľu; ako sa obliekať, zachádzať so služobníctvom, aké hodnoty vyznávať a čo si myslieť; popri receptoch podáva liečiteľské rady. Ako predísť chorobám? Čo ich spôsobuje? Ako ich domácky vyliečiť? Aj v týchto prípadoch siahali ženy v devätnástom storočí po knihách od pani Rettigovej. Madam tvrdí, že vie aj prečo sa muži nechcú ženiť a vraj pozná recept, ktorý zahreje skôr dušu ako telo. Magdaléna sa nerozpakuje ponúknuť rady pre spokojné manželstvo.

Tak je možno vo všetkej jej literárnej činnosti vyzozorvať, že v skutočnosti predkladá čitateľkám čosi viac. Z textov českej vlastenky vystupuje, zcela konkrétne a predsa nenápadne, **model ideálnej ženy** podľa pani Rettigovej. Zvlášte dielo *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovi spokojenosti došla* je možno považovať za akési desatoro šťastného manželstva, kľúč k šťastnému a mravnému rodinnému životu mladej vlastenky. Na jeho stránkach sa zvedavá čitateľka dočíta: „I ta nejkrásnější panna není nikdy spanilejší, jako když se její oko v čisté nábožnosti rozplamení: tenkrát ona se v skutku andělům podobá, jejichž sestrou se v tomto okamžení stane.“⁹² Jej ideálna žena, nazvime ju Jindřiška, mala byť teda predovšetkým vernou a **poslušnou kresťankou**. Autorka sama uznáva model Boh - vlast' - kráľ, vid' Věneček: „víru jakožto základ všech ctností, Vlast jakožto všeobecnou matku naši, Mocnáře jakožto otce a ochránitele Vlasti, představené jak

⁸⁹ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 345.

⁹⁰ PLÁNKOVÁ, M. *Vzdělání dívek v Čechách*. S. 9.

⁹¹ WÜNSCHOVÁ, F. *Domáci Kuchařka*. S. 13.

⁹² RETTIGOVÁ, M. *Mladá hospodyňka*. S.13.

duchovní, tak také světské jakožto zachovavatele pořádku a učitele jakožto první odrodince dítě.”⁹³ (Tento hierarchický model nemá genderový aspekt, je preto platný všeobecne). Pobožnosťou nemyslí neustále kláčenje pri modlitbách a bohoslužbách, ale kresťanskú výchovu k láske k blížnemu i ku kresťanskej čistote. „*Nábožná panna’ přemůže každé lákání k nepravosti, přemůže každé pokušení, zůstane ctnostnou, a jest nejkrásnější ozdobou přírody a tovaryšstva lidského.*”⁹⁴ V manželstve jej zasa najviac príde vhod kresťanská pokora a trpezlivosť. O hodnote trpezlivosti, resp. trpezlivého znášania neprijemností sa opakovane zmieňuje aj vo svojej autobiografii. Nadobudnutie tejto cnosti je významnejšie ako neradostné okolnosti k tomu vedúce. M. D. Rettigová zároveň verí, že Jindřiškino životné šťastie záleží na šťastí manželskom. Aby tomu tak bolo učené, musí sa mladá manželka stať nielen manželovi **vzdelanou** spoločníčkou (viď vyššie; žena sama má byť zvedavá), ochotne na seba pozmeniť, čo sa mu nepáči; no predovšetkým musí byť **dobrou gazdinou**. „*...a jen tenkrát, když v prvním procitnutí ze sna mámicího se vytrhneš a rozumně své chyby ponapraviti se vynasnažíš, bude ti možná, po mnohém trpkém okamžení opět blaženou báti; neboť věř mi to, dávko spanilá! i ten nejhorlivejší milenec, pojme-li tě za manželku, chce, nejen abys krásnou chotinkou, ale i dobrou hospodyňkou byla...*”⁹⁵ Jindřiška tak v sebe nepestuje žiadnu záhaľku, naopak ju hlboko odcudzuje ako podušku diablovu. Je pracovitá, šetrná, desí sa plytvania. Rettigová v predslove k prvému vydaniu *Domácej kuchárky* píše: „*Opatrná kuchařka musí hledět každý koustínek užitečně použít [...] Ty a více takových věcí nesmějí se za zbytečné pozorovat, protože kolikrát skrze nedbalost čeledínů a vlažné dohlížení a neopatrnost hospodyně mnohá věc se nechutná aneb docela k potřebě neschopná učiní, tím se škoda způsobí a hospodářství hyne.*”⁹⁶ Je znamenitou kuchárkou, varenie sa jej stane zábavou. Uplatňuje v ňom svoju **zvedavosť** aj **hravosť**; preto recepty obmieňa, vymýšľa nové. Dbá na estetickú funkciu a tabuľu i jedlo zdobí kreatívne, “ouhľadne”. Ideálna žena avšak nezabúda na poriadok! Poriadok v dome (príbytok) ani na poriadok v dome (rodina a príslušenstvo domu). Jej šaty aj zástera sú čisté, má prehľad o dianí v domácnosti, kde nie je ani za mak špiny. „*Jak je výše řečeno, musí žena, aby spokojenosti manželovy dobyla, nábožná, ctnostná a u všech správná býti...*”⁹⁷ V tom najideálnejšom prípade je Jindřiška i **vlastenkou**.

⁹³ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Wěneček pro dcerky vlastenské: dárek od Magdaleny Dobromily Retikowoy*. W Hradcy Králové: Jan Host. Pospjžil, 1825. 133 s., [1] l. obr. příl. S. 8.

⁹⁴ RETTIGOVÁ, M. D. *Mladá hospodyňka*. S. 12.

⁹⁵ Tamtiež, s. 10.

⁹⁶ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 38, 40.

⁹⁷ RETTIGOVÁ, M. D. *Mladá hospodyňka*. S. 22.

3. Kritika M. D. Rettigovej

„*Paní de Stael ve Francii - která prošla revolucí - píše “Corinne” a již se objevuje velký pobuřující zjev George Sandové, když paní Rettigová v Čechách nadpisuje názvy kapitol svého největšího literárního díla : Knedlíčky z mozečku. Svítečky z jatérek. Májová polívka z bylinek. Pojednání o skopovém mase. O houbách, jak se sušit mají ...*”⁹⁸ písal o nej Július Fučík. Možno badať, že Magdalene vyčíta v sarkastickom tóne akúsi zaostalosť, prípadne obmedzenosť. Ba Arne Novák ju neváha stotožniť s filistrom: „*Žena, kterou české besedy a české bály získaly české společnosti a částečně i české literatuře, odpovídá svým charakterem maloměstskému světu české doby restaurační. [...] dnes vydává v modlitební knize návod, jak možno ve smíru žíti s Bohem, zítra poučuje mladou hospodynku v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla; hned dáva radu o háčkování, hned pokyny v manželství. Klidný úsměv její masité tváře jest spokojeným úsměvem ženského filistra, který se raduje, že našel svět právě tak malicherným a pohodlným, jak ve své malé duši si jej představoval.*”⁹⁹

Slovo filister nám je nápovedou, že kritika Rettigovej je v mnohom vlastne len kritikou *biedermeieru*; keď v 50. rokoch 19. storočia vznikol pojem *biedermeier* - podľa vidieckeho veršujúceho učiteľa Gotlieba Biedermeiera, postava od Josepha Victora von Scheffela¹⁰⁰ - bol okamžite vnímaný pejoratívne, negatívne. Scheffel karikoval odklon mešťanstva od veľkých ideálov, v prospech zaistenia si životných istôt. Podobne aj kritici *biedermeieru*, jedná sa predovšetkým o priaznivcov jeho opozičného romantizmu, zosmiešňovali *biedermeierovských* predstaviteľov stotožňujúc ich so „šosákmi”, teda spiatočníkmi, odporcami pokroku. Preto keď Fučík o diele M. D. Rettigovej napíše: „*Poznáš tu historický typ českého šosáka, a není to poznání radostné,*”¹⁰¹ je nutno mať na vedomí, že hoci útočí priamo na autorku, vo svojej podstate kritizuje umelecký štýl, ňou reprezentovaný. *Biedermeieru* je vyčítaná kastrácia spisovnej reči, úzkoprsosť, strach zo všetkého iného, jeho pohodlná nevybojnosť, až strojenosť. V porovnaní s romantizmom je chápaný ako nižší štýl. Problematikou *biedermeieru* ako nižšieho štýlu sa zaoberal Roman Prahel vo svojej eseji *Biedermeier v umění, umění v biedermeieru*. Je toho názoru, že v prípade meštianskeho štýlu ide v skutočnosti o kompromis = stredný prúd, keďže meštianske obydlia spájali prvky ako

⁹⁸ FUČÍK, J. *Božena Němcová Bojující*. S. 14.

⁹⁹ LENDEROVÁ, M. *Dějiny každodennosti “dlouhého”19. století: II. díl: Život všední a sváteční..* S. 203, 205.

¹⁰⁰ CHALOUPEK, O. *Průruční slovník české literatury od počátku do současnosti*. S. 73.

¹⁰¹ FUČÍK, J. *Božena Němcová bojující*. S. 15.

vznešeného umenia, tak aj ľudovej, závannej produkcie.¹⁰² Spoločným prvkom všetkým koexistujúcich štýlov prvej polovice 19. storočia, teda aj romantizmu a biedermeieru, bolo vlastenectvo.

Pri vlastenectve sa opäť pozastavím, pretože vlatenectvo a s ním spojená buditeľská činnosť je čosi, čo nemožno Rettigovej odobrať. Ako dobrosrdečná rodolubná matrona sa Rettigová usmieva na publikum z Jiráskovej veselohry. Autor jej zároveň, v pokračovaní diela *Z mých pamětí*, priznáva významnú rolu v obrodeneckom dianí pred rokom 1848¹⁰³, a v knihe *O literatuře* vychváli Zdeněk Nejedlý Magdaléninu vlasteneckú prezieravosť: „*Manželka a matka měla se obrodit, probudit, a proto k ní, k hospodyni mluví. Nejprve svou ‚Domáci kuchařkou‘ z r. 1826. Dnes, kdy tato její kniha nescíselně i dále vydávaná, se stala pouhou knihou pro kuchyni, snadno se zdá, a najednou to bylo i napsáno, že je to proti beletristické činnosti Rettigové, cosi nižšího, všedního, Ale opak je pravda. Rettigová mířila a také trefila ‚Domáci kuchařkou‘ velmi daleko a hluboko do českého života. Právě že až do kuchně, do nejvlastnějšího světa tehdejší hospodyně i vůbec středu maloměstských domácností. Tam by nikdy nebyla vnikla jakákoli jiná poesie, ale kuchařská kniha tam vnikla. A vykonala své dílo i mimokuchyňské.*”¹⁰⁴ Aj pre dobro vlasti verí Rettigová v potrebu ženskej vzelanosti, vlastenecký motív sa u nej preto neraz spája s ženským.

Žesná otázka a prístup k nej sa stali druhým najväčším zdrojom kriticismu Magdaléninej literatúry, a názorov reprezentovaných prostredníctvom nej. Keď Nejedlého žiak, Július Fučík, pichľavo poznamená: „*(c)tihodná a vážená představitelka ženství z dvacátých až čtyřicátých let devatenáctého století, která se ostýchá vyslovit jméno vepře jako příliš hrubé nebo urážlivé, hovoří zcela bez ceremonielu o hrubém a urážejícím poddanství ženy jako o věci pořádku,*”¹⁰⁵ alebo „*‚Mladé Německo‘ bojující tenkrát za emancipaci ženy, neodhalilo ve svých bojových románech a traktátech více propastné bídy ženského poddanství než tato dobrosrdečná a shovívavá matrona ve svých praktických radách,*”¹⁰⁶ vidíme ženu, ktorá je prostriedokom svojho muža. Aj samotná autorka rozpráva o sebeobetovaní z lásky, v ňom vidí cestu života ženy počiatku 19. storočia. Žena absentuje nárok na svoju vlastnú budúcnosť, na svoje vlastné plány. Tu avšak opäť počuť hlas staršieho Nejedlého, ktorý nám zdôrazňuje, že úplná emancipácia žien bola v tej dobe ešte nemysliteľná.¹⁰⁷

¹⁰² PRAHL, R. *Biedermeier v českých zemích*. S. 218.

¹⁰³ JIRÁSEK, A. *Z mých pamětí*. S. 126.

¹⁰⁴ NEJEDLÝ, Z. *O literatuře*. S. 225.

¹⁰⁵ FUČÍK, J. *Božena Němcová Bojující*. S. 25.

¹⁰⁶ Tamtiež, s. 27.

¹⁰⁷ NEJEDLÝ, Z. *O literatuře*. S. 225.

M. D. Rettigová sa aj na tomto príklade uspokojila so všeobecným mienením a svoju literatúru i názory prispôsobila ako dobe, tak aj mešťanskej spoločnosti, v ktorej sa pohybovala. Dielo nesie pečať doby. (Výnimkou bol už spomínaný názor, kedy sa ženská vzdelanosť mala vyrovnáť prípadnej absencii vena). Zostáva otázkou či jej takýto model spoločnosti úprimne vyhovoval, či v ňom nebola zakorenená tak hlboko až sa neodvážila myslieť nad jeho rámec. Dokázala si vôbec predstaviť plne rovnocennú spoločnosť? Až v prípade, ak by sme poznali odpovede na tieto otázky, až potom by sme mohli oprávnené súdiť jej voľby.

4. Domáci kuchařka 19. storočia

4.1 Kontext

Alexandr Stich, autor súborného vydania k dvestému výročiu narodenia Magdaleny Dobromily Rettigovej, v ňom pod pseudonymom Felicitas Wunschová píše: „*Rettigová a její kuchařská kniha tkví v dnešní obecné představě o obrození snad pevněji než Dobrovský nebo Jungmann. Tento trochu zvláštní kulturní úkaz je způsoben patrně tím, že znovu a znovu, po celé 19. století i ve století našem [autor myslí 20. století], vycházely kuchařské knihy spojené s jejím jménem (třebaže obsahem byly už s postupem času od její příručky stále vzdálenější), a pak, od počátku našeho století, pomáhala povědomí o ní udržovat Jiráskova divadelní hra M. D. Rettigová.*”¹⁰⁸

Nič z toho by sa avšak nebolo udialo ak by kuchárska kniha pani Rettigovej nezaznamenala okamžitý úspech. To napriek skutočnosti, že sa nejednalo o prvú kuchárku v českom prostredí, ani nie o prvú kuchárku v tomto prostredí písanú v českom jazyku. Podľa Jungmannovej *Historii literatury české* existovalo v dobe vzniku *Domáci kuchařky* už aspoň sedem podobných praktických kníh. Za úspech pani Rettigová vysoko pravdepodobne vďačí svojmu špecifickému prístupu, odkláňa sa od zaužívaných neosobných prepisov receptov a počína brať ohľad na čitateľa, k receptom pridáva čosi osobnejšie: „*odvolává se na vlastní praxi a zkušenost, hodnotí různé možné postupy a ingredience atd.*”¹⁰⁹ „Komentáre” od pani Rettigovej fungujú aj ako zrkadlo jej osobnosti, v mladých čitateľkách táto skutočnosť mohla podvedomo vyvolať pocity dôvery, priateľstva, ústretovosti.

¹⁰⁸ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 9.

¹⁰⁹ Tamtiež, s. 24.

Okolnosti vzniku *Domáci kuchařky* sprevádzala nejedna nepríjemnosť. Svoj pohľad na záležitosť poskytuje samotná Léna v predslove k jej druhému vydaniu. „*Rukopis pojednání o pokrmech masitých, které prvnímu svazku Mařenčiného košíčku připojeno býti mělo, dostal se na nepravé cestě do rukou impresora jindřichohradeckého I. A. Landfrása, který dosti nestydatě se opovážil pojednání toto tiskem vydati, pod názevním lístkem plným lži, totiž Nová výborná knížka kuchařská aneb Zřetelná ponaučení pro paní, děvčata i kuchařky, kterak rozličné pokrmy, jak masité, tak postné, dobře a lacině připravovati neb strojiti mají, jak posléz stojící rejstřík ukazuje. Tento názevní lístek přišlechtil ještě jménem Antonína Kuperiusa, ústního kuchaře nejmenovaného knížete. Tato knížka vyšla hned roku 1821, kdežto má teprv roku 1826 vyjítí mohla, protože jsem ji opět nově vypracovati musela.*”¹¹⁰

4.2 Rozbor

Prvé vydanie, v originálnom znení *Domácý kuchařka aneb Pogednánj o maszých a postnjch pokrmech pro dcerky České a Moravské od M. D. Rettikowoy* vyšlo roku 1826 u pána Pospíšila. Do svojej smrti boli madam Rettigovej publikované ešte tri jeho dotlače, zakaždým o niečo rozšírené, a s osobitným predslovom.

*Domáci kuchařka*¹¹¹ spadá do kategórie praktických kníh. Autorka v nej na takmer 300 stranách poskytuje viac ako dvojnásobné množstvo kuchárskych receptov. Tie sú na základe obsahu členené do 23 kapitol; posledná 24. kapitola sa zaoberá ponaučením o etike stolovania. Čitateľka sa tak môže stretnúť s kapitolami ako napríklad *Nádivky do koláčů, buchtiček koblih; Pečité; Omáčky k hovězímu masu; Zadělávaná jídla* a iné. Ako už názov sľubuje a napovedá, mladá gazdinka si bude môcť vybrať medzi receptom na bežný deň, tj. aj mäsitým jedlom, a receptom na deň pôstny. Pojednání o stravě postní je samostatným oddielom s tomu odpovedajúcou grafickou úpravou¹¹²; čo v texte uľahčuje orientáciu a len zťažka si predstaviť, že by mohlo dôjsť nechcenej zámene receptov. Takáto špeciálna pozornosť vychádza len z Rettigovej akútálnosti, podobné formulovanie kuchárok pre kresťanskú spoločnosť nebolo výnimkou. Cirkevné sviatky a doba pôstu tvorili v devätnástom storočí približne tretinu kalendárneho roku.¹¹³

¹¹⁰ Tamtiež, S. 41.

¹¹¹ Pri rozbere (aj v celom oddieli *Domáci kuchařka* 19. storočia) pracujem s *Domáci kuchařkou* vydanou roku 1986 vydavateľstvom Odeon. Je tomu tak keďže nielen obsahuje mnoho prídavkou ale predovšetkým vychádza z vydania z roku 1844; využíva dnešný jazykový úzus ale do autorkinho textu zasahuje čo najmenej.

¹¹² *Domáci kuchařka* z roku 1826 ho označuje veľkým nadpisom; vo vydaná od Odeonu je text farebne odlišený.

¹¹³ kol. autorov. Dějiny každodennosti. S. 59.

Recepty sú číslované a každý je opatrený vlastným nadpisom, 63. *Rejžový nákyp s nadívanými jablkami*, 15. *Greštl žemlový*, 28. *Štrudličky z nudlového těsta*, 24. *Mandlové obloučky na jiný způsob* apod; nadpisy sú v knihe typograficky oddelené a zvýraznené aj jednotným veľkým písmom. Názvy zväčša odkazujú k hlavnej ingrediencii, spôsobu prípravy alebo výslednej farbe daného chodu, napríklad *Polívka bílá pro 6 osob*, *Polívka žlutá s rosolem pro 8 neb 12 osob*. Čitateľ sa môže stretnúť s označením zeleniny pod termínom „zelené věci“¹¹⁴. Kulinárske návody avšak nedisponujú jednotnou formou, počet osôb, pre ktoré je jedlo určené je udaný len nahodilo, v porovnaní s dnešnými kuchárskymi knihami chýba v *Domáci kuchařce* graficky oddelený zoznam ingrediencií, tie sú súčasťou textového poľa receptov; nenájdeme tu ani informácie o potrebných kuchynských prostriedkoch pre prípravu pokrmu; časové údaje (po akú dobu variť) sa dozvedáme až zo samotného textu, prípadne sú opomenuté; nie vždy sú pracovné úkony písané v chronologickom poradí. Autorka kladie dôraz na “ouhlednost” - estetický dojem z jedla. V kuchárke sa objaví aj intertextualita¹¹⁵, ide avšak o takú jej podobu, keď M. D. Rettigová odkazuje k svojim vlastným predošlým textom: „*Jak již v prvním vydání podotknuto, že jsem pojednání k Mařenčinu košíčku připojiti chtěla, avšak...*”¹¹⁶; prípadne v recepte, ktorý zahŕňa ňou už opísaný postup naň odkáže: „*Tyto smažené kobližky, sekaninkou nadívané, můžou se do každé dobré polívky, i také do černé (číslo prvního) neb dušené (číslo sedmnáctého) použití.*”¹¹⁷

Ako modelový príklad pre rozbor posluží hneď prvý recept z kapitoly *Polívky masité*.

POLÍVKA ČERNÁ PRO 12 OSOB

Vezmi 2 libry hovězího masa, pokrájej ho na kousky; kus telecího a kus uzeného masa, 2 kapusty, 4 mrkve, 2 kořinky petružele, 2 celery 1 keř kadeřníku (Braunkohl), celou cibuli, kus nového másla a kousek slaniny, všecko dobře rozsekáno dej na veliky rendlík, nech to dusit až dotmava (brunatna), však ať se to nepřipálí, pak to dej do hrnce, nalí na to dobrou hovězí polívku a nech hodinu vařit; pak to proced' skrze husté sejtko, upraž dotmava kus cukru, dej ho do toho, též kousek bílého cukru, aby nebyla trpká, pak ji vlej na vysmažené žemličky, dej trochu květu a nes ji na tabuli.¹¹⁸

¹¹⁴ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 49.

¹¹⁵ Nepôjde o klasickú intertextualitu; Rettigová odkazuje výlučne len sama na seba. Tento jav by sme mohli nazvať autointertextualita.

¹¹⁶ Tamtiež, s. 41.

¹¹⁷ Tamtiež, s. 50.

¹¹⁸ Tamtiež, s. 46.

Pani Rettigová v recepte poskytla časový údaj jednej hodiny, avšak u ostatných pracovných úkonoch využila sfarbenie pokrmu, ako signaliáciu pre ukončenie daného procesu. Ingrediencie nenájdeme zhrnuté, v texte sú rozpísané v poradí, v akom sa s nimi pracuje. Recept končí jej obľúbenou formuláciou - a nes ji na tabuli; prípadne nes to na stól a iné obmeny.

Pani z Litomyšle píše svoje recepty v dlhých súvetiach, pre oddelenie viet využívajúc znamienko buď čiarky s bodkou, oveľa častejšie ich oddeľuje obyčajnou čiarkou. Aj preto môžu ňou písané kuchárske návody vyvolať dojem záznamu hovorenej reči; umocnený skutočnosťou, že Rettigová svoje čitateľky oslovuje priamo, neformálne, tyká im. Subjektívny charakter textov sa prejavuje i v autorkiných či už karhavo, výstražne alebo inak expresívne zafarbených komentároch: „...však at' se to nepřipálí,“ v skutočnosti, že Rettigová hodnotí: „...jest takto připravená velmi chutná a pokrm zdravý,“¹¹⁹ aj vynáša rozsudky: „...zkušená kuchařka z těchto padesáti sobě rozličnými proměnami jich 100 uvařit může.“¹²⁰ Z receptov sa tak k mladej gazdinke prihovára pani Rettigová, hlasom suverénnym a rozhodným.

Pozornému čitateľovi isto neunikla ani zvláštna jazyková úprava textu. Aj dielo M. D. Rettigovej, podobne ako iné z tohto obdobia, nesie pečať doby (1844), a i napriek edičnej úprave¹²¹ tu možno rozpoznať češtinu ešte v dobách národného obrodzenia. Autorka tak pre výrazy, vtedy neustálené v českej spoločnosti či málo známe, udáva - pre lepšie pochopenie, ich nemecký preklad v zátvorkách; naapříklad kadeřník (Braunkohl), mandlový chlebiček (Mandelbrot), rybízová šťáva (zofť) alebo „taknazvané růžové koblihy (Rosenkrapfen).“¹²² Kuchárska kniha obsahuje takisto veľa zdobnením (sú znakom Biedermeieru), slová nemeckého pôvodu, archaizmy, regionalizmy a iné. Václav Pacovský v diele *Knížka kuchařská, aneb, zřetelná ponaučení, kterak se rozličné pokrmy jak masité, tak postní dobře připravovati neb strojiti mají* prisudzuje prvenstvo vo vytvorení českej kulinárskeho názvoslovia práve madam Rettigovej.

Výnimočným rysom *Domáci kuchařky* je zámerné zúženie jej čitateľského publika. Rettigová v prvom predslve píše: „*Spěchám tedy mojim milým vlastenkám tuto knížku*

¹¹⁹ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 110.

¹²⁰ Tamtiež, s. 50.

¹²¹ Edičná poznámka: Text *Domáci kuchařky* i ostatných literárnych projevů Rettigové vydávame (stejně jako ostatní texty zařazené do literárnych príloh) podle dnes už ustálených zásad pro vydávání novočeských autorů, jak se postupně vytvořily zvl. v edičních řadách Národní knihovny a Knihovny klasiků a jak byly shrnuty v příručce Editor a text (1972), tj. zachováváme v podstatě dobové i individuální rysy autorčina jazykového projevu a upravujeme jevy, které se nedotýkají jazykové podstaty textu. S. 544.

¹²² Tamtiež, s. 206.

podati.¹²³ Tie bližšie špecifikuje ako „dcerky české a moravské“ a ďalej dokladá, že kuchárka je určená do malých domácností, pre „dívčinky v malých mestech, jakož i na statech, zámcích, farách a dědinách.“ Ideálnym adresátom tak bola mladá česká vlastenka obhospodarujúca svoju skromnú domácnosť.

4.3 Znaky

Domáci kuchařka madam Rettigovej je dielom natoľko špecifickým, že za iných okolností, ako boli tie, ktoré na jeho vznik priamo pôsobili a stali sa preň inšpiračným zdrojom, by nebola vznikla. Preto je ľahkou úlohou tieto vplyvy, prejavujúce sa ako znaky, označiť; omnoho ťažšie je pri ich vzájomnej naviazanosti od seba oddeliť. Pokúsim sa tak aspoň v súvislom texte opísať, čo je pre najznámejšiu českú kuchárku tými dôležitými znakmi, ktoré ju vpísali na stránky učebníc literatúry.

Domáci kuchařka aneb Pogednání o maszých a postnjch pokrmnech pro dcerky České a Moravské od M. D. Rettikowoy vychádza z prostredia biedermeieru, zameriava sa na sféru ženy a je pritom silno vlastenecká. Keďže sa jedná o knihu praktickú, všetky tieto znaky si možno najlepšie povšimnúť vo voľbe adresáta. Magdalena ju neadresovala zámeckým kuchárom, ani šľachtickým paniam, ktoré mali na prípravu jedál služobníctvo (aj v prostredí meštianstva je názoru, aby si žena dokázala všetko zaobstarat' sama). Magdalena svoju kuchárku adresuje, a niet pochyb o tom, že zcela zámerne, ženám z menších domácností. Žena reprezentuje súkromnú sféru a teda sféru domova. Pripomeňme si, že práve útulný domov bol pre mešťana základnou životnou istotou, jeho prioritou, oázou; kvôli nemu sa vzdal veľkých myšlienok a príliš riskantného výbojného ducha. Aj prostredníctvom praktickej kuchárky tak Rettigová šíri cnosti tejto spoločenskej vrstvy; v **biedermeieri** žijúc, z neho vychádzajúc a tento životný štýl reprezentujúc. Ako umelecký štýl sa prejavuje aj v zdrobnených slovách (dceřinky, sestřičky, milé vlastenky) a v uhladenej reči. Táto jazyková úprava má za cieľ neurazit' uško mešťana počiatku 19. storočia; nerozprávam o obsahovej stránke veci (napríklad: „...*jak se mnohá pohodlná kuchařka domejšlí, jen když...*“¹²⁴).

Meštianské cnosti v *Domáci kuchařce* ovplyvnili najväčšmi **model ideálnej ženy**¹²⁵, ktorý ňou Rettigová rozširuje. Medzi riadkami sa tak dozvedáme, že by správna gazdnika

¹²³ Tamtiež, S. 37.

¹²⁴ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 66.

¹²⁵ Je nutno si uvedomiť, že kým sa Rettigovej kuchárka vydávala opakovane aj po jej smrti až do 21. storočia, kolektívne prijatý model ideálnej ženy v Čechách sa už pozmenil; spoločne s vývojom doby a premenou spoločnosti.

(gazdiná = spoločnosťou začiatku 19. storočia a toľž biedermeierom prijatá za hlavnú úlohu ženy) mala byť šetrná. Hravá, tvorivá a zvedavá.¹²⁶ Trpezlivá, čistotná. O týchto vlastnostiach bolo nutno českú ženskú spoločnosť poučiť a k nim ju aj vychovať. M. D. Rettigová svoju ideológiu predstavila ku príkladu v recepte *Zavařená žemlička do polívky*, kde ku koncu návodu píše: „*Že i zde všeliké změny se dělat mohou, rozumí se samo od sebe. Není s tím tak velká práce, jak se mnohá pohodlná kuchařka domejšlí; jen když si čas moudře rozdělí, může vše postihnout, a každý s lepší chutí pojí, když to ouhlednější jest. Zvláště takové hračky pro mladá děvčata, aby se při trpělivosti naučila, nejlepší zaměstnání, a jistě dobrá dcera s radostí se takovým titěrkám podrobí, aby buď matinku, neb tatínka chutnou a ouhlednou polívkou překvapila; sama pak z toho nejlepší užitek v budoucnosti míti bude.*”¹²⁷

Hravosť v živote bola, odkazujúc sa na A. Sticha¹²⁸, aj znakom českého obrozenstva. To so sebou nieslo veľmi výrazné prvky hry už od svojho počiatku. **Vlastenecký motív** je zrejmý s ňou písaného predslovu, v ostatnom texte už výrazne nefiguruje, svojho adresáta definuje ako mladé gazdinky z menších domácností, avšak zároveň ako „milé vlastenky” - Češky. Čím naznačuje, že za bežnou úlohou ženy (nepopiera ju) je v skutočnosti čosi viac, čosi vznešenejšie. Jej úloha má priam národný význam a charakter, z manželky a matky sa stala vychovateľkou novej generácie malých Čechov. Češtvo (napr. český med) pritom v knihe funguje ako známka kvality: „...*jidel, jak je má babička a míti (obě Češky) varily, a já*”¹²⁹ Nakoľko vlastenecký motív je zároveň jednou z hlavných funkcií knihy, viac o ňom bude pojednané v kapitole *Funkcie Domáci kuchařky v rokoch 1826,1834,1837,1844*.

Jej konkretizovaná voľba publika, ako sa neskôr ukázalo, bola vskutku šťastná. M. D. Rettigovej sa podarilo zvoliť prostredie najaktívnejších vrstiev agitačnej fázy českého národného obrozenia.

5. Funkcie literatúry

V súčasnosti vedľa seba koexistuje viacero modelov literárnych funkcií. Je to spôsobené danosťou literárnej teórie ako takej, vychádzajúcej z viacerých konkurenčných smerov a škôl, ku príkladu štrukturalizmus, deštrukturalizmus, ale aj feminizmus, psychoanalýza či marxizmus, a iné; vo svojej podstate sa tieto systémy keď príde na funkcie viacmenej zhodujú, častokrát sa za odlišným názvom schováva tá istá či podobná definícia. Nakoľko si

¹²⁶ WÜNSCHOVÁ, F. *Domáci Kuchařka*. s. 26.

¹²⁷ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 66.

¹²⁸ WÜNSCHOVÁ, F. *Domáci Kuchařka*. S. 24.

¹²⁹ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 37.

pre úspech nasledujúceho bádania musím stanoviť jedno východisko, bude ním príručka *Labyrint literatury* v jej rozšírenom poslednom štvrtom vydaní z roku 2008, doplnená o zistenia z Cullerovho *Krátkeho úvodu do literatury*, Warrenovej *Teorie literatury* a Compagneho *Démona teorie*. *Labyrint* definuje literárne funkcie ako rôzne úlohy, ktoré písomníctvo plní; a rozlišuje medzi funkciou poznávacou, spoločenskou, výchovnou, oddychovou a estetickou.

Poznávaciu hodnotu literatúry si uvedomoval už Horatius, tvorca tézy o ľúbezosti a užitočnosti literatúry. Aristoteles sa zasa domnieval, že radosť učiť sa niečomu pramení z básnického umenia; a na chvíľku sa môžeme zastaviť aj v období humanizmu: „*Podle humanistického názoru existuje poznání světa a lidí, které vychází z literární zkušenosti (možná nejen z ní, ale při nejmenším hlavně z ní), poznání, které nám poskytuje jenom (nebo skoro jenom) literatura.*”¹³⁰ Tento úsudok literárne poznanie v určitom zmysle presahuje, tvrdí, že vďaka románom a milostným príbehom sme schopní sa zamilovať, a zpochybňuje, či by sme toho boli schopní aj bez nich. Nepochybniteľná ostáva **poznávacia** (kognitívna) **funkcia** literatúry. Je to tá jej schopnosť zobrazovať i mimoliterárnu skutočnosť, prenikať k jej zmyslu, rozrušovať konvencie v nazeraní na ňu a prekonávať ilúzie, ktoré sa kopia okolo nej.¹³¹ Sprostredkovať poznanie - vo všeobecnosti, trebárs poznanie neznámeho prostredia, psychológovia využívajú literárne diela pre skúmanie duševných porúch, poznanie vyplývajúce z čitateľovej novej skúsenosti, ale aj strohé fakty či informácie; pritom môže ísť aj o informácie pre čitateľa obtiažne či vôbec nie dostupné. Toto poznanie sa následne stáva predmetom reflexie; i ona je - keď príde na poznanie z krásnej literatúry, jedinečným procesom. Zatiaľ čo vecná literatúra sa u čitateľa obracia k jeho rozumu, umelecká literatúra pôsobí na jeho zmysly a emócie, zahŕňa účinky estetické.

Pod poznávaciu funkciu možno zaradiť funkciu informatívnu (fakty, informácie), publicistickú, vzdelávaciu, gnozeologickú, edukatívnu...

Spoločenská funkcia literatúry spočíva v tom, že čitateľov zjednocuje s ostatnými ľuďmi na určitom vedomí hodnôt, na prístupe ku svetu, spoluvytvára spoločenské vedomie.¹³² Dvadsiate storočie prisúdilo literatúre politickú a spoločenskú prezieravosť. Diela upozorňujú na spoločenské problémy, zachytávajú medziľudské vzťahy; literatúra sa snaží pôsobiť na komunitu, objavuje sa aj kritika spoločnosti, pri správnych podmienkach môže ovplyvniť

¹³⁰ COMPAGNON, Antoine. *Démon teorie: literatura a běžné myšlení*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 328 s. Teoretická knihovna; sv. 23. ISBN 978-80-7294-324-1. S. 35.

¹³¹ KARPATSKÝ, Dušan. *Labyrint literatury*. 4., rozš. a upr. vyd. Praha: Albatros, 2008. 541, [57] s. Albatros In. ISBN 978-80-00-02154-6. S. 152.

¹³² Tamtiež, s. 152.

myslenie spoločnosti. Zmenu z historického hľadiska priniesla napríklad *Chaloupka strýčka Toma* od Harriet Beecher Stoweovej, ktorá sa svojho času stala bestsellerom. Svojím pôsobením prispela k vyvolaniu odporu proti otroctvu, ktorý vytvoril podmienky pre vypuknutie občianskej vojny,¹³³ do dejín európskej histórie sa veľmi nepríjemne zapísal *Mein Kampf*.

Univerzálnosť literatúry (ťažko ju ohraničiť alebo vymedziť) podobne ako jej exemplárnosť priamo pôsobia na **výchovnú funkciu** literatúry. Cieľom býva na čitateľa pôsobiť prostredníctvom diela, usmerňovať jeho názory, postoje, prípadne i jeho jednanie. Snaží sa ho poučiť a vychovať, vytvoriť hodnoty. „*Tvrdí se, že literatura toho dosahuje tak, že nás vede k úvahám o komplexitách, aniž bychom byli tlačeni k rychlému úsudku, že naši mysl zaměstnává etickými otázkami, že podněcuje čtenáře, aby se pozorně zabývali jednáním (včetně svého vlastního) stjeným způsobem, jak by to činil vnější pozorovatel nebo čtenář.*“¹³⁴ Môžno ju nazvať aj formatívnou, normatívnou, didaktickou funkciou.

O univerzálnosti sa zaujímavo vyjadril Compagnon, keď písal: „*prožíváním jinakosti se čtenář spojuje s univerzálností: v jeho čtenářské zkušenosti ,spadla bariéra individuálního já, v němž byl člověkem jako ostatní’ (Proust), může říct ,já jsem jiný’ (Rimbaud) nebo ,nyní jsem už neosobní’ (Mallarmé).*“¹³⁵ Muž sa dokáže identifikovať so ženou, starý s mladým, chudobný s bohatým... A práve čitateľova schopnosť identifikovať sa s inými v kombinácii so skutočnosťou, že literatúra oslovuje všetkých schopných čítať v tom danom jazyku, pomáha k vytváraniu pocitu spolunáležitosti; čo prispelo k vzniku moderných spoločností. **Národnú funkciu** si všimli nielen jedinci a hnutia, ale aj štát. Podobne ako v už spomínanom 19. storočí v Anglicku mala literatúra umožniť domorodému obyvateľstvu obdivovať svoju veľkoleposť; aj českí obrodenci budovali národné povedomie pomocou literárnych diel. Stala sa propagandou¹³⁶ určitého ideologizmu. Schopnosť formovať ľudské myslenie pritom môže byť poľahky zneužitá v prospech štátom diktovaného režimu, ruka v ruke s cenzúrou a desinformovanosťou. Pokiaľ pripustíme literatúru ako nebezpečný nástroj ideológie, musíme zdôrazniť, že rovnako jednoducho sa môže stať prostriedkom jej likvidácie.¹³⁷

¹³³ CULLER, Jonathan D. *Krátký úvod do literární teorie*. Překlad Jiří Bareš. Nové, rozš. vyd. Brno: Host, 2015. 192 s. Teoretická knihovna; sv. 1. ISBN 978-80-7491-233-7. S. 50.

¹³⁴ Tamtiež, s. 48-49.

¹³⁵ COMPAGNON, A. *Démon teorie*. S. 36-37.

¹³⁶ Podľa Montgomeryho Belgiona je propagandou každé literárne dielo; a každý umelec je „nezodpovedným propagandistou“. To znamená, že každý spisovateľ: „prijíma nejaký názor na život, nejakou jeho teóriu... Účinek díla má vždy vést k přesvědčování čtenáře, aby onen názor či teorii přijal. Toto přesvědčování je vždy zastřené. To znamená, že čtenář je vždy veden k tomu, aby něčemu věřil. Onen souhlas je hypnotický - umění prezentace čtenáře svádí...“

¹³⁷ CULLER, J. *Krátky úvod do teorie literatury*. S. 50.

Labyrint literatury udáva: „*literatura si však neklade jen a vždy tyto velmi vážné a dalekosáhlé cíle. Tím, že literární dílo vypráví příběh, vtahuje čtenáře do děje a svého zvláštního světa, plná také **funkci oddechovou** (rekreativní, zábavnou), dává čtenáři na chvíli zapomenout na jeho starosti a problémy světa kolem.*”¹³⁸ Hovorilo sa o možnosti úniku prostredníctvom literárneho diela do sveta fantázie, tento efekt je avšak dvojznačný. Hoci čitateľ unikne svetu vo svojom okolí, zároveň sa môže len utvrdiť vo svojej pretrvávajúcej nespokojnosti; nepôjde teda o radostnú cestu do mimoreality, skôr o dezerciu s jej trpkou príchuťou. Diela, v ktorých prevláda zábavná funkcia väčšinou vychádzajú z kategórie tzv. nižších literárnych žánrov. Autor tu od čitateľa neočakáva predchádzajúce vedomosti (snad okrem gramotnosti), svoje zámery nešifruje, jeho text býva jednoznačný, nevyžaduje bližšie skúmanie prostredníctvom literárnych postupov. Platí to aj naopak, a čitateľ daného textu vie, že nejde o literárny majsterštyk. Chce sa len zrelaxovať a zabaviť.

Posledná funkcia, o ktorej bude pojednané je **funkcia estetická**. Je tým čo činí rozdiel medzi literatúrou krásnou a literatúrou odbornou, to čo kategorizuje, čo nesmie chýbať v literatúre umeleckej. Je jedným protipólom Hotátiovho výroku, literatúra je ľúbezna - ľúbivá. Činí tak prostredníctvom rady umeleckých prostriedkov, ktoré ju ozvlášťujú a robia jedinečnou, neopakovateľnou, krásnou. Označovaná aj ako „účelná bezúčelnosť“. Čitateľ nevníma len to, čo mu literatúra zdeľuje, ale aj ako mu to zdeľuje. „*Uvědomuje si, že se pouští se spisovatelem do zvláštního dobrodružství ducha, vzlétá spolu s ním do říše fantazie a svobody. Z toho všeho v něm vzniká jakýsi specifický pocit libosti, při němž se aktivují různé složky bytosti.*”¹³⁹ Toto potešenie z krásy je nezištné, aj preto „vyššie potešenie”. Warren ho bližšie špecifikuje: „*je totiž potěšením z vyššího druhu činnosti, tj. nezaujatým rozjímáním.*”¹⁴⁰ „*Aristoteles [pri prežitku umeleckého diela] mluvil o katharsis, o očistě nebo o očistění emocí, například emocí strachu nebo soucitu.*”¹⁴¹ Preto sa niekedy rozpráva o aj katartickéj alebo terapeutickéj funkcii diela.

Platí všeobecne prijatá myšlienka, že žiaden text nie je tvorený len jednou funkciou. Popri **primárnej**, ktorá, odkazujúc na Warrena¹⁴² **vytvára dielu podstatu** (v akomkoľvek logickom slede bude korelovať jedno s druhým), sa objavujú sekundárne. Aj táto primárna funkcia diela sa pritom môže meniť, napríklad s postupujúcim časom, alebo zmenou uhlu

¹³⁸ KARPATSKÝ, .*Labyrint literatury*. S. 152.

¹³⁹ Tamtiež, s. 152.

¹⁴⁰ WELLEK, René a WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Překlad Miloš Calda. Olomouc: Votobia, 1996. 555 s. Velká řada / Votobia; sv. 25. ISBN 80-7198-150-8. S. 41.

¹⁴¹ COMPAGNON, A. *Démon literatury*. S.36.

¹⁴² WARREN. *Teorie literatury*. S. 38.

pohľadu. Všetka literatúra pritom pôsobí priaznivo keď pozitívne ovplyvňuje znalosť pravopisu, zlepšuje vyjadrovacie schopnosti, rozvíja fantáziu a iné. Ani zd'aleka som všetky literárne funkcie neopísala, to dôvodu, že ich podrobný rozpis a rozbor by bol rozsahovo oveľa obsirnejší ako je potreba a bol by aj zbytočný; takto mnou opísaný popis je postatčujúci k tomu, aby splnil svoju úlohu odrazového mostíka pri bližšom skúmaní funkcií v *Domáci kuchařce*. Tak len zbežne naznačím, že sa v literatúrnych dielach môžeme stretnúť aj s funkciou magickou (objavuje sa hlavne v literatúre pre deti a mládež), agitačnou, presvedčovacou, manifestačnou, referenčnou, apelatívnu... a ďalšími. „*Máme zde pře jen co dočinení s institucí založenou na možnosti říkat vše, co si člověk dokáže představit. To je zásadní pro to, co literatura je: z pohledu jakékoli ortodoxie, víry, hodnoty představuje literární dílo možnost jejího zesměšnění, parodování, stvoření nějaké odlišné monstrózní fikce [...] Cokoli co vypadalo, že má smysl, byla literatura schopna obrátit v nesmysl...*”¹⁴³

Literatúra je znakom kultúry a rovnako i jej informáciou.

6. Funkcie Domáci kuchařky v rokoch 1826,1831,1837,1844

Kým rok 1826 bol pre *Domáci kuchařka aneb Pogednánj o maszých a postnjch pokrmnech pro dcerky České a Moravské od M. D. Rettikow*y debutovým, rok 1844 pre ňu predstavuje vydanie poslednej ruky - posledné vydanie spísané, doplnené, redigované a upravované autorkou. Pri pátraní po funkciách diela sa veľkou pomocou stali predslovy písané M. D. Rettigovou; všetky vydania *Domáci kuchařky* obsahujú predslov vydania prvého, a sú doplnené jedným pre aktuálnu verziu. Vydanie z roku 1986 obsahuje všetky štyri autorské prológy.

Skutočnosť, že bol predslov z roku 1826 umiestnený do každého ďalšieho vydania, napovedá o jeho dôležitosti; stal sa nositeľom hodnôt, ktoré pani Rettigová chcela svojou tvorbou prezentovať, symbolizuje pre nás cestu k pochopeniu autorkiných zámerov. Slávna madam z Litomyšle tu hneď v úvode píše: „*Všeobecná a dílem spravedlivá stížnost jest, že se v naší mateřské řeči žádná knížka kuchařská nenachází, podle které by se dívčinky v malých městech, jakož i na statcích, zámcích, farách a dědinkách řídití mohly,*”¹⁴⁴ a pokračuje: „*spěchám tedy mojim milým vlastenkám tuto knížečku podati;*”¹⁴⁵ ako samozrejmosť nám z

¹⁴³ CULLER, J. *Krátky úvod do teorie literatury*. S. 50-51.

¹⁴⁴ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 37.

¹⁴⁵ Tsmtiež. S. 37.

toho vyplýva, že autorka chce napísať knihu kuchársku. Musíme ísť ďalej, za tento fakt, a opýtať prečo. Čo je tou motiváciou? I pri našej úvahe nám „spěchá“ na pomoc, veď už prvá veta príhovoru napovedá „stížnost jest, že v naši mateřské řeči“. Materskej reči. Pozorný čitateľ sa už určite rozpamätal na kapitolu *Národné obrodienie*, ktorá v mnohom objasňuje prečo bola existencia českej kuchárskej knihy v 20. rokoch 19. storočia natoľko dôležitou. Spomenieme si na agitačnú fázu národného obrodienia, kedy sa vlastenci snažia rozšíriť národné vedomie. Aj vlastenka M. D. Rettigová ho *Domáci kuchařkou* šíri, to v prvom rade češtinou. Ako už bolo napísané nejedná sa o jedinú vtedy existujúcu českú kuchársku knihu, jedná sa ale o knihu výnimočne úspešnú a populárnu, predovšetkým vďaka Rettigovej osobitnému uvoľnenému prístupu, napríklad: „*nevydávám ji za žádnou dokonalou knihu kuchařskou, jest to jenom sbírka jídel, jak je má babička a máti (obě Čěšky) vařily, a já všěcky zkoušejíc, tak dalece chutné k požívání shledala.*“¹⁴⁶. Tak nielenže mohli české gazdinky siahnúť namiesto po nemecky písaných receptoch po receptoch českých, ale siahali po nich rady. Hádám si ani neuvedomujúc, že sa jej prostredníctvom identifikujú nielen s hrdou Češkou pani Rettigovou, ale i so svojími českými koreňmi.

Takáto identifikácia je avšak len prvým krokom, je potrebou aby bol status som Čech/Češka, chápaný v kladnom zmysle. Národnú hrdosť tak buduje aj osloveniami ako je „milé vlastenky“, „dcerky české a moravské“, „děvčátka slovanské“, „milé krajanky“¹⁴⁷. „*(A)by milé krajanky pověst českých kuchařek od matek svých zdědenou povždy zachovaly*“¹⁴⁸ O Čechách a o Morave ako o „...naší milé vlasti...“¹⁴⁹ České dedičstvo je dobré dedičstvo; nesie kvalitatívnu hodnotu.

Pozorujeme ako sa vlastenecký motív preklonil do **funkcie národnej**. Najvýraznejšie sa prejavuje v predslovoch, keďže ostatok textu tvoria vo väčšine praktické návody; M. D. Rettigová obrodeneckú ideológiu neopúšťa, len čitateľkám sprostredkúva to, čo sľúbila. Kuchársku knihu v českom jazyku.

Po tom, ako sa jej prostredníctvom priblížila ľudu, naskytla sa jej príležitosť mladé gazdinky formovať a vychovávať na obraz ideálnej ženy vlastenky. Činí tak pilne, pre ňu autenticky - bez zahálky; veď už druhý motív objavujúci sa v predslove adresuje výchove k poriadku: „*čistota, pořádek a dobré vyhovění každé i maličké věci v kuchyni základ celého mého kuchařského umění jest.*“¹⁵⁰ Nemožno opomenúť, že **výchovná funkcia** sa už

¹⁴⁶ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 37.

¹⁴⁷ Zdrobnené tvary oslovení vychádzajú z umeleckého štýlu *biedermeier*.

¹⁴⁸ Tamtiež, s. 42.

¹⁴⁹ Tamtiež, s. 84.

¹⁵⁰ Tamtiež, s. 37.

odzrkadlila aj v motíve prvom, a síce ako výchovný apel k vlastenectvu. M. D. Rettigová priúča svoje čitateľky k trpezlivosti, pracovistosti, hravosti, zvedavosti a snahe vzdelávať sa: „*toho vtipná kuchařka dle svého rozumu použije,*”¹⁵¹ alebo „*ale děvčátka mají pilně na to hledět, aby se vždy novým věcem naučili a vlastné zkušenosti pak umění toto sobě nejpotřebnější více vzdělávaly.*”¹⁵² Meštianským cnostiam, k vlastnostiam dobrej gazdinej a k podobe ideálnej ženy; jej model už podrobne rozpísaný v kapitole *Ženská otázka*. Aj preto sa jedným z hlavných motívov výuky (okrem už zmienených) stala šetrnosť: „*Tato polívka bez velké outraty, [...]; co je jinak všelijak odhodí a časem zmaří, toho šetrná kuchařka vždy užitečně použije.*”¹⁵³ Zo šetrnosti a rozumových daností kuchárky - zvedavosť, vzdelanosť - by mala vychádzať aj jej praktičnosť: „*To vše dle libosti a pohodlnosti kuchařčiny změnit se může, a zvláště na to se hledeti musí, co právě při ruce k dostání jest.*”¹⁵⁴ Autorka dievčence vychováva k myslieniu, ba aj podporuje ku kreativite: „*...to si může kuchařka dle libosti zařídit,*”¹⁵⁵ oslovenia ako „dobrá dcera”, „vtipná kuchařka”, „zkušená kuchařka”, „opatrná kuchařka”, napríklad: „*k těmto knedlíčkám může se všeličehos použít; co zkušená kuchařka nevázajíc se na míru a váhu, dle libosti zmíchat může,*”¹⁵⁶ či: „*...jsouc toho mínění, že trochu zkušená kuchařka z těchto padesáti sobě rozličnými proměnami jich 100 uvařit může,*”¹⁵⁷ pritom predstavujú predovšetkým ženu, ktorá je nositeľkou súboru týchto kladných vlastností - podľa Rettigovej zaručujúcich dobrú gazdinú; jej protiklad predstavuje „pohodlná kuchařka”. „*Že i zde všeliké změny dělat se mohou, rozumí se samo od sebe. Není s tím tak velká práce, jak se mnohá pohodlná kuchářka domejšlí; jen když si čas moudře rozdělí, může vše postihnout, a každý s lepší chutí pojí, když to ouhlednější jest. Zvláště takového hračky pro mladá děvčata aby se při vaření trpělivosti naučila, nejlepší zaměstnání, a jistě dobrá dcera s radostí se takovým titěrkám podrobí, aby buď matinku, neb tatínka chutnou a ouhlednou polávkou překvapila; sama pak z toho nejlepší užitek v budoucnosti míti bude.*”¹⁵⁸ Kritika lenivosti, pre pohodlné kuchárky nie je kniha určená; slovné spojenie dobrá dcera tu chápeme nielen ako dobrú dcéru rodičov, ale aj národa českého.

Magdaléna svoje čitateľky vychováva i vzdeláva, vychováva prostredníctvom ich vzdelávania. V *Domáci kuchařce* sa tak ruka v ruke s výchovnou funkciou objavuje

¹⁵¹ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 54.

¹⁵² Tamtiež, s. 43.

¹⁵³ Tamtiež, s. 52.

¹⁵⁴ Tamtiež, s. 63.

¹⁵⁵ Tamtiež, s. 54.

¹⁵⁶ Tamtiež, s. 60.

¹⁵⁷ Tamtiež, s. 67.

¹⁵⁸ Tamtiež, s. 66.

poznávací funkcia. Jej ťažiskom sú praktické kuchárske návody; možno v nich spozorovať zvláštny jav, autorka aj tu genderuje, rozdiely medzi pohlavím vidí v množstve použitého korenia: „*když sami muži při tabuli, může se každý řízek mimo soli ještě tak trochu pepřem posypat.*”¹⁵⁹ Ďalej okrem receptov nájdeme aj informácie o skladovaní potravín, čistení hrncov, prádla, o etikete stolovania, je jej venovaná celá kapitola s názvom *Ponaučení, kterak jídla při menších i větších tabulích po sobě jíti a se dávati mají*, i o estetike stolovania: „*tento gerštl při večerních společnostech, v bálu anebo při večeři místo jiné polévky se v kávových šálkách podává,*”¹⁶⁰ „*...aneb je zvlášť na talěři okolo tabule nosit nechej: tak-li se stane, tak se ani cibulka, ani šnitlink do mísy nedá, ale vejce se dají na talíř, okolo se udělá věneček z té smažené cibulky a vejce se tím krájený šnitlinkem posypou;*”¹⁶¹ apod. M. D. Rettigová zasiahla svojím školením aj do odborov, ktoré by sme dnes len s ťažkou chápali ako typické pre okruh pôsobnosti gazdinej; na stránkach knihy tak objavíme rady z prostredia záhradníctva, zdravotvedy či liečiteľstva. „*Rosol polívkový, který zimního času na cestě použití může a vždy v domě dobrý a obzvláště pak pro nemocné užitečný jest,*”¹⁶² znie názov receptu, autorka v ňom ďalej píše: „*ji velmi chutnou a zdravou, zvláště pro souchotivé, kašlavé, churavé lidi učiní.*”¹⁶³ V podobnom duchu upozorňuje pri zavaraní uhoriek: „*někdo aby zelenější prý byly, dáva meděné peníze k nim, co však raděno není, neb k obávání jest, aby z toho bolení jakési nepošlo.*”¹⁶⁴

Hlavný dobový význam poznávacej funkcie avšak tkvie v tom, čo nám neprezradí sémantika textu či jeho témy, motívy ani nie obsahová stránka; dozvieme sa ho zo samotnej podoby textu - *Domáci kuchařka* učila české ženy a dievčatá predovšetkým českému jazyku! To opäť sčasti nenápadne, keď dôvodom pre jej čítanie mohol byť primárne záujem o jej obsah, a nie snaha o povýšenie svojich jazykových znalostí.

Knihá nesie aj **spoločenskú funkciu**. Vysvetlím, ako jedna z mnohých rodolubných kníh českého národného obrodzenia, aj ona chcela pôsobiť na verejnosť, agitovať, šíriť národné uvedomenie a vlasteneckú ideológiu. Jej pôsobenie na verejnosť pritom muselo byť úspešné - vychádzajúc z prameňov o M. D. Rettigovej, jednohlasne sa zhodujúci v informácii o okamžitej obľube *Domáci kuchařky*. Madam z Litomyšle tak mala svoje obecnstvo, ak by sme vychádzali aj iba z predpokladu, že si každá z jej mnohých čitateľiek

¹⁵⁹ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 76.

¹⁶⁰ Tamtiež, s. 50.

¹⁶¹ Tamtiež, s. 53.

¹⁶² Tamtiež, s. 66.

¹⁶³ Tamtiež, s. 67.

¹⁶⁴ Tamtiež, s. 83.

len polepšila svoje znalosti materinskej reči, už sa jedná o radostné srpávy. Lebo záchrana češtiny je prvým bodom obrodeneckého programu, synonymom pre záchranu národa. Vďaka existencii iných českých kníh aj kuchárik tej doby, nemožno tvrdiť, že by bol vplyv *Domáci kuchařky* na spoločnosť zásadný. Lež ostáva pravdivá aj úvaha Zdenka Nejedlého, pani Rettigová mierila a zasiahla tam, kam by sa žiadna iná kniha nebola nedostala.

Domáci kuchařka M. D. Rettigovej patrí medzi vecnú, praktickú literatúru; nie je preto literatúrou oddychovou ani krásnou, limitovaná svojím žánrovým zaradením nie je výrazným nositeľom zábavnej alebo estetickej funkcie. Ač bola madam Rettigová aj tvorcom beletrie, estetickú funkciu nájdeme len v zafarbených slovách, výrazových prostriedkoch. Tie avšak svojou podobou text nepovyšujú, čitateľ neprežíva radosť z jazyka, formulácií, nejedná sa o estetický zážitok.

Určitý spor nachádzam pri hľadaní odpovede na otázku, ktorá funkcia je v diele primárnou? Podľa svojho zastúpenia prichádza do úvahy buď funkcia národná, výchovná alebo poznávacia; problém vzniká s uvedomením, že všetky funkcie sú vo vzájomnej súvislosti. Výchovnú funkciu nemožno úplne oddeliť od poznávacej, funkcia národná ich obe zastrešuje a dielu vytvára myšlienkový rámec. Kvôli nej vychováva *Domáci kuchařka* k vlastenectvu; a český jazyk bol v prvom rade voľbou na základe príslušnosti k národu, jej symbolom, nutnosťou rozvíjať materčinu; až potom si uvedomíme s češtinou korelujúcu funkciu poznávaciu (sme na zač. 19. stor.). Národná funkcia ovplyvňuje a tvaruje prezentáciu informácií, napríklad češtv je známkou kvality, je na pováženie, či tomu bolo skutočne tak. Môžem preto bezpečne tvrdiť, že národná funkcia je pre dielo tou primárnou? Čo silný výchovný apel, všetky tie informácie a návody? Aj tie sú koniec koncov len jedným z inštrumentov vlastenectva, vychádzajúc z jeho potreby vychovať dobré vlastenky, manželky českým mužom a matky českým deťom.

Ak pod vplyvom týchto argumentov prijmem za primárnu funkciu funkciu národnú, čelím tak protitvrdeniu; veď dôvod prečo dievčatá siahali po *Domáci Kuchařce* bol omnoho prostejší. Je poľahky predstaviteľné, že po kuchárskej knihe chceli len zoznam receptov. Jej majoritné využitie tak vyplýva z funkcie poznávacej. Pre čitateľky bolo toto poznanie jej podstatou; a odvolávať sa na Warrena, ktorý tvrdil, že z podstaty diela plynie jeho primárna funkcia,¹⁶⁵ nebude preto primárnou funkcia poznávacia?

¹⁶⁵ WARREN, A. *Teorie literatury*. S. 38.

Aby som túto polemiku uzavrela, verím, že odpoveď na ňu sa bude líšiť v závislosti od uhla pohľadu; kým vlastenec chápe národný apel a pozerá sa za to čo je očividné - recepty, mladá gazdinka bude jej hodnotu nachádzať práve v nich.

7. Domáci kuchačka v priebehu 20. storočia

7.1 Premeny názvu a formy

Súborný katalóg Českej republiky eviduje dvadsaťtri vydaní *Domáci kuchačky* od pani Rettigovej, to len do začiatku dvadsiateho storočia. Jej názov sa do toho času stihol pozmeniť dvakrát; prvýkrát sa tomu tak stalo v jej siedmom vydaní, kedy vychádza ako *Domáci kuchačka, aneb, Snadno pochopitelné a vyskoumané poučení kterak se masité i postní pokrmy nejchutnějším způsobem vaří, pečou a zadělávají*¹⁶⁶; druhýkrát roku 1868, desiate vydanie sa pýši titulom *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchačka, čili, Snadno pochopitelné a prozkoumané poučení, kterak se masité a postní pokrmy všeho druhu nejchutnějším způsobem vaří, pekou a zadělávají*¹⁶⁷. Bolo upravované podľa pomerov vtedajšej doby a doplňované jednou z chovaniiek madam Rettigovej, Antonii Dušánkovou. Knihe opatrla aj prológ. Názov umiestnil do úplného popredia meno M. D. Rettigovej, z čoho možno súdiť, že jej postava bola knihe najväčšou reklamou.

V tomto prevedení vychádzala až do roku 1907; rok 1907 je zároveň prvým dátumom dvadsiateho storočia, kedy tlačiarne pána Pospíšila verejnosti opätovne sprostredkujú starý známy text od madam Rettigovej. Kým 1908 už predstavuje jubilejné 25. vydanie a prináša zmenu, jej názov znie len *Magdaleny Dobromily Rettigové domácí kuchačka*¹⁶⁸ a je to prvýkrát čo už neobsahuje zmienku o pôstných jedlách¹⁶⁹; označenie je rozsahovo značne kratšie, preto sa predpokladá, že bude obsahovať len to najdôležitejšie, najvýstižnejšie a pre kupcu najlákavejšie. Vychádzajúc z tejto úvahy si povšimneme, že na prvom mieste je poznovne umiestnené meno *Magdaleny Dobromily Rettigovej*; možno sa tak oprávnene

¹⁶⁶ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci Kuchačka, aneb, Snadno pochopitelné a vyskoumané poučení, kterak se masité i postní pokrmy nejchutnějším způsobem vaří, pečou a zadělávají*. 7. naskrze opr. vyd. V Praze: Jaroslav Pospíšil, 1857. 10, 373, [15] s., front.

¹⁶⁷ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila a DUŠÁNKOVÁ, Antonie. *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchačka, čili, Snadno pochopitelné a prozkoumané poučení, kterak se masité i postní pokrmy všeho druhu nejchutnějším způsobem vaří, pekou a zadělávají ...* 10. vyd. V Praze: Tisk a náklad Jaroslava Pospíšila, 1868. viii, 522 s.

¹⁶⁸ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Magdaleny Dobromily Rettigové domácí kuchačka*. Vyd. 25. jubilejní. V Praze: Jaroslav Pospíšil, 1908. 469 s., [1] l. obr. příl.

¹⁶⁹ Viac v kapitole *Poznávacia funkcia Domáci kuchačky v priebehu 20. storočia*.

nazdávať, že začiatkom 20. storočia na seba prebralo funkciu značky. Stalo sa nositeľom kvality a necelých sto rokov po svojom vzniku aj nositeľom českej kulinárskej tradície. Pod rovnakým názvom vychádza aj v roku 1910¹⁷⁰, vtedy sa do úpravy textu ešte raz vloží Antonie Dušánková; vzhľadom k pomerom novej doby, novým mieram a váham. V takejto podobe vyjde do roku 1922 ešte deväťkrát, zakaždým prostredníctvom nakladateľstva Pospíšilovcov.

Pri výtlaci z 1922.¹⁷¹ sa pozastavím,¹⁷² toto v poradí 34. vydanie má väzbu tmavomodrú koženú s jemným vzorom po jej stranách, na chrbte knihy je pod menom autorky uvedené len slovo Kuchařka.¹⁷³ Predsádka je zdobená geometrickou spleťou malých ružičiek, na frontispise sa nachádza podobizňa autorky. Vydanie je opatrené predslovom¹⁷⁴ preň aktuálnym, aj za jeho autorku je udávaná Antonie Dušánková. Tá v texte odkazuje k prechádzajúcim úspechom knihy, stručnej charakteristike pani Rettigovej, svojej súkromnej histórii ako jej žiačky i skutočnosti, že *Domáci kuchařku* rozšírila a doplnila; pritom v mnohom zachovajúc Magdalenin štýl, kedy sú vety rovnako či podobne formulované, ju kopírujú. Ako v pôvodnej verzii *Kuchařky* zhodne aj v tejto nasleduje poučenie o čistote a poriadku, tu avšak nie je súčasťou predslovu, ale je od neho oddelený, „důležité předběžné upozornění“ tak nájdeme pod hlavičkou úvodu. Kniha je doplnená o tabuľku mier a váh, slovníček, obsah. Recepty sú číslované po poradí a bez zmeny, narozdiel od originálu kde je takmer pravidlom so zmenou kapitoly začínať číslovanie odznova. Sú delené do kapitol podľa obsahu, pričom u niektorých, zďaleka nie pri všetkých, sa objavuje aj krátky úvod. Napríklad pri kapitole *Příchoutky čili asietky* sa píše: „*V nynější době jest obyčejem, při každé i sebe menší hostině po polívce před hovězím masem nějakou příchoutku podati, pročez uvádím jich tu jistou část, kterou však vtipná kuchařka všelijakými vlastními změnami ještě rozmnožit může.*“¹⁷⁵ Ani tento rys sa v pôvodnom vydaní neobjavil. Možno pozorovať aj stylistické zmeny a po jazykovej stránke sa v texte už nebudú objavovať nemecké slová. Nebolo už nutnosťou názorne, typograficky odlišovať oddiel o pôstných jedlách, fakticky ani nemožno

¹⁷⁰ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchařka ...* 26. vyd. Praha: Pospíšil, 1910. X, 469, 19 s

¹⁷¹ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchařka ...* 34. vyd. Praha: Pospíšil, [1922]. VIII, 471 s., 12 l.

¹⁷² *Domáci kuchařka* z roku 1922 je prvou, ktorej som mohla v svojom bádani po 20. storočí venovať rozšírenú pozornosť; nakoľko ani národná knižnica, ani mestská knižnica a ani prieskum internetom mi neboli nápomocní, a žiadna staršia verzia sa mi do rúk nedostala.

¹⁷³ Opis úpravy knihy sa týka vydania, ktoré som mala k dispozícii. Je preto možné, že si ho takto nechal vyhotoviť majiteľ.

¹⁷⁴ Jednotlivé preslovy sa od seba veľmi nelíšili; mení sa číslo vydania, inak zachovávajú model ako ho možno vidieť pri 34. vydaní.

¹⁷⁵ RETTIGOVÁ, M. D. *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchařka*. S. 24.

hovorí o samostatnom oddieli. Kapitola *Rybí a postní polívky* je v porovnaní s originálom nie veľmi nápadným začiatkom pôstnych receptov; pokiaľ za ich ukončenie budem považovať *Ještě některá postní jídla*, recepty v kapitolách medzi nimi si do pôstnej kuchyne zaradím len vďaka vlastnému úsudku, keďže informácia o tom v knihe chýba.

O tri roky neskôr vychádza u vydavateľstva Kober kniha s názvom *M.D. Rettigové Velká kuchařka : Podrob. naved. k uprav. všech druhů pokrmů a nápojů v domácnosti prosté i přepych.*¹⁷⁶, hoci názvom sa hlási k odkazu panej z Litomyšle, súborný katalóg Českej republiky uvádza ako autorku Idu Caligaris spoločne s Eliškou Neuberovou; je to len jeden z príkladov, kedy sa autori inšpirovali M. D. Rettigovou a jej prácou; toto dielo avšak neevidujem ako kuchársku knihu autorky, preto za poslednú publikáciu *Domáci kuchařky* v prvej polovici 20. storočia rozumiem, už vyššie spomenutú, tlač z roku 1922.

Trvalo celých šesťdesiatštyri rokov, kým bola vydaná znova (1986). Nakladateľstvom Odeon a rovno v dvoch rôznych prevedeniach, líšiacich sa iba v pevnej väzbe; jedno vydanie má pevnú väzbu bielu a leskú, na ktorej dominuje tmavomodrý medailón s profilom autorky, názov knihy tu je uvedený v celom znení - *Domáci kuchařka*; druhé vydanie pôsobí dôvernejšie, jeho poťah je v modrom látkovom prevedení a jediné slovo napísané na ňom kopíruje autorkin podpis - Dobromila. O knihe tu už bolo čo to popísané¹⁷⁷, vychádza v slávnostnom prevedení k 200. výročiu narodenia M. D. Rettigovej. Je doplnená aj ukážkami z beletristickej tvorby autorky či čítaním o jej osobnosti; slovníčkom, vysvetlivkami, tabuľkou mier a váh, prológmi, ilustráciami, edičnou poznámkou a iné.

Dvadsiate storočie uzatvára vydanie z roku 1999 od vydavateľstva Ikar, ktoré nadviazalo na posledné a prijalo zjednodušený názov *Domáci kuchařka*; s menšími obmenami u nich dielo vychádza v tomto prevedení dodnes. Chrbát knihy imituje kožené prevedenie ako bolo zvykom pri starších knihách, dosky sú už klasickej pevnej matnej väzby, dookola ozdobené drobnými ľudovými motívami. Hlavná ilustrácia pod titulom zobrazuje Svätováclavskú korunu dekorovanú kvetmi (kvety sú typické pre *biedermeier*). Kniha je doplnená o všetky štyri autorské predslovy, portrét autorky i obrázok titulného listu z pôvodnej *Domáci kuchařky*; návod k použitiu receptov v dnešných domácnostiach, tabuľku mier a váh, slovníček a drobné ilustrácie kvetnatých vzorov. Objavujú sa vždy len vodorovne, v hornej časti stránky, teda nad textom. Recepty sa od pôvodnej kuchárky líšia len málo, sú

¹⁷⁶ CALIGARIS, Ida a NEUBAUEROVÁ, Eliška. *M.D. Rettigové Velká kuchařka: Podrob. naved. k uprav. všech druhů pokrmů a nápojů v domácnosti prosté i přepych.* Praha: Kober, [1925]. XIV s., 1 l. 1057 s.

¹⁷⁷ Strany 25-27.

členené do kapitol podľa svojho zamerania, objaví sa aj kapitola “Pojednání o strave postní”. Typografia je rovnaká ako u *Domáci kuchařky* od Odeonu.

7.1 Premeny funkcií

Krátky rozbor vyššie prezradil, že *Domáci kuchařka* pani Rettigovej bola v 20. storočí vydávaná viac ako nepravidelne. Kým prvé štvrtstoročie nasleduje fenomén toho predchádzajúceho, a kuchárka je v ňom publikovaná v krátkych časových intervaloch, po roku 1922 o nej nie je ani chýru ani slychu na dobu dlhšiu ako päťdesiat rokov. Keď sa pred koncom 20. storočia na českú literárnu scénu vracia, nemožno rozprávať o knihe rovnako, ako tomu bolo pri jej vzniku. Najznámejšie dielo madam Rettigovej sa hoci čo do obsahu zmenilo len málo, avšak jeho podstata (t.j. funkcie) prešli výraznou obmenou. Táto transformácia závisela od historických udalostí, premeny spoločnosti a s ňou súvisiacej premeny českého literárneho prostredia. Ako sa menila frekvencia jej vydaní, menil sa i jej apel, jej miesto v literárnej kultúre.

Aby sme pochopili akou zmenou v priebehu 20. storočia prešli funkcie *Domáci kuchařky* alebo jej podstata, môžeme nájsť určité východisko v predslovoch; poskytujú pre nás cenné informácie. Podobne cenné je povedomie o dejinných udalostiach v danom období. Pre prehľadnejšie spracovanie som nasledujúce kapitoly pojdenávajúce o období 20. storočia rozdelené na etapy, v ich chronologickej postupnosti; na základe vydaní *Domáci kuchařky* a s prihliadnutím na dôležité historické udalosti. V rozbere opomeniem estetickú a zábavnú funkciu, ktoré svoje uplatnenie nenašli ako v pôvodnej verzii tak ani v neskorších.

8. Úvod do literárnej kultúry 20. storočia

Bolo by jednoduché rozprávať o literárnej kultúre 20. storočia počínajúcej roku 1900, jednalo by sa ale o nepravdu. České kultúrne ovzdušie už v 80. rokoch 19. storočia prijíma nové tvorivé i estetické inšpirácie, okrem iného sa prejavovali aj: „(d)íky gigantické překladatelské činnosti Vrchlického a jeho družiny se dostávala českému čtenáři v mateřském jazyce veledíla světové literatury, zejména italské renesance; kulturní život přestal být jednostranně závislý na Německu. [...] asi současně bylo otevřeno Národní divadlo v Praze, které bylo velikým reprezentačním ústavem [...] O několik let později byla zřízena Česká akademie věd a umění (1890, nadací architekta Josefa Hlávky), do jejíhož čela byl postaven

*Jar. Vrchlický. Do téže doby spadají i začátky Ottova slovníku naučného...*¹⁷⁸ V tomto období vedľa seba nekonfliktne a navzájom sa nevyklučujú funguje lumírovská poézia na jednej strane, a na strane druhej, v próze a dráme predovšetkým realizmus.

Kým deväťdesiate roky do literatúry prinášajú intenzívnu zmenu. Počína sa v nich formovať skupina umelcov hlásajúcich nechť k starým autorom (počnúc Vrchlickým) a ich tvorbe. Pod náporom technických vymožeností a triednych rozporov pociťujú svoju vlastnú sociálnu vrtakosť, majú nedôveru k dobovým hodnotám; nenachádzajú avšak útechu; neexistencia uskutočniteľných pozitívnych ideálov ich frustruje. V mnohom malo toto ovzdušie ťaživosť podobnú romantizmu;¹⁷⁹ a svoju príčinu v blížiacom sa konci storočia. Núti k prehodnocovaniu toho uplynulého. „*Prožitek zmařených nadějí se u nás žil o to intenzivněji, čím silněji se předtím žilo nadějemi.*”¹⁸⁰ Literatúra sa stáva zrkadlom premien myslenia, ešte pred koncom 19. storočia tak vznikajú nové smery; navzájom sa vylučujú a zároveň sa v určitých miestach súčasne prekrývajú. Popri doznievajúcich starých smeroch už funguje impresionizmus, symbolizmus, syntetizmus, secesia. Zo symbolizmu vzniká dekadencia, súbežne sa v 19. storočí objavuje robotnícka literatúra. „*Obecně se dá říci, že devadesátá léta byla v naší literatuře dobou individualit, které se projevovali různym způsobem, a proto se dají shrnout nejvýše pod společným názvem ‚moderna‘.*”¹⁸¹

Väčšina literatúr preto uvádza za prelom, odlišujúci modernú českú poéziu od staršej rok 1900; František Buriánek tento dátum bližšie špecifikuje. Ako rozhodujúci zlom v svojej *Českej literatuře 20. století* označí október roku 1895; vtedy sa spisovatelia spojili s literárnymi kritikmi a publicistami, aby spoločne v jednotnej viere svojim podpisom opatrili prehlásenie - známe ako Manifest Českej moderny.¹⁸² Deväťdesiate roky reprezentujú obdobie, kedy sa česká literatúra mohla jako rovnocenný partner postaviť po boku vyspelých literatúr. Vymanila sa z povinnej služby národu a stala sa svetom sama pre seba.

¹⁷⁸ HRABÁK, Josef, JEŘÁBEK, Dušan a TICHÁ, Zdeňka. *Průvodce po dějinách české literatury*. 2., dopl. vyd. Praha: Panorama, 1978. 521, [4] s., [32] s. obr. příl. Pyramida. Encyklopedie. S. 325.

¹⁷⁹ HRABÁK, J. *Průvodce po dějinách české literatury*. S. 326.

¹⁸⁰ LEHÁR, J. *Česká literatura od počátku k dnešku*. S. 385.

¹⁸¹ HRABÁK, J. *Průvodce po dějinách české literatury*. S. 336.

¹⁸² Manifest České moderny: za zdroj a kritérium veškeré literární činnosti postuloval manifest v naší literatuře poprvé vnitřní pravdu tvůrčí individuality spjaté se životem. Požadavky literární části manifestu se netýkali jen umělecké tvorby, ale též kritiky.

9. Rakúsko-Uhorsko (1867-1918)

Monarchia je na prelome storočí vnútorne rozpoltená, neoddeliteľne spejúca k svojej skaze, avšak neochotná sa s tým vyrovnat'. Pre ľud v nej žijúci, počína cez 17 rôznych národností, po storočia predstavovala istotu; a predstavuje ju dodnes. Obyvatelia si len poťažky dokážu predstaviť zmenu, podobne zotrvačné snahy panovníka usilujú o jej prežitie. Stefan Zweig sa pri opise špecifickej atmosféry monarchie v 20. storočí nevyhne nostalgii; z pera tohto veľkého autora vyznieva ako svet kozmopolitný, plný nádeje, entuziasmu a v neposlednom rade i humanizmu.¹⁸³

Staré Rakúsko-Uhorsko vydáva od roku 1907 *Domáci kuchařku* pravidelne každý rok - s výnimkou 1909 - až do začiatku veľkej vojny 1914. Predpoklad, vytvorený na základe predslovu z *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchařky, čili, Snadno pochopitelné a prozkoumané poučení, kterak se masité a postní pokrmy všeho druhu nejchutnějším způsobem varí, pekou a zadělávají* (1868)¹⁸⁴ a (v porovnaní s ním nie veľmi pozmeneného predslovu) z *Magdaleny Dobromily Rettigové domáci kuchařky* (1922), oba od Antonie Dušánkové; je domnienkou, že ani predslovy z verzií *Domáci kuchařky* publikovanej v rokoch Habsburskej monarchie, nebudú preto v príliš odlišnom znení. Tvrdím potom, že Rettigovej kuchárka vychádza hlavne vďaka stále pretrvávajúcej obľube u publika. „*Domáci kuchařce' od Magd. Dobromily Rettigové dostalo se již tak velkého rozšíření, žeby zbytečno bylo milým krajankám našim nově doporučovati knihu, kteráž u nich tak skvělé pověsti si dobyla.*”¹⁸⁵

Táto obľuba avšak nevyšla z Rettigovej vlasteneckých či výchovných ambícií, ale z dôvodu, ktorý je v konfrontácii s nimi prostejší; z popularity jej receptov. Za ich veľkú výhodu sa považovala zrozumiteľná reč, ktorá vyhovie i úplnej začiatočníčke. Dušánková o vlastenke Rettigovej píše: „*právem nazvati můžeme matkou všech novějších knih kuchařských, ješto jsme s potěšením shledali a i každý jiný bližším nahlédnutím v tu neb onu část přesvědčiti se může, že jiným spisům toho oboru pro svou užitečnost a přiměřené uspořádání za vzor a pravidlo sloužila.*”¹⁸⁶ Recepty sú za účelom ich používania v

¹⁸³ ZWEIG, Stefan. *Svět věřejška: (vzpomínky jednoho Evropana)*. Preklad Eva Červinková. V Sumbalónu vyd. 1. [Vysoké Mýto]: Sumbalon, [2013?]. 467 s. ISBN 978-80-905303-1-7.

¹⁸⁴ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila: *Domáci kuchařka*. Zlatý fond denníka SME 2013, [cit. 31. 3. 2017]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/5015/Rettigova_Domaci-kucharka.

¹⁸⁵ Tamtiež.

¹⁸⁶ Tamtiež.

každodennej kuchyni plne prispôsobené zmenám novej doby; boli preto práve tak ako text upravované a pozmenené; ku príkladu vynechané korenie, ktoré upadlo do nemilosti apod. Pozorovali sme ako sa názov skrátil, ako z neho zmizla konkretizácia receptov a tým pádom aj zmienka o pôstných jedlách. Vydania už neobsahujú ani samostatný oddiel venovaný jedlám pôstnym, bolo tak od v poradí desiateho vydania *Kuchařky*; recepty sú radené zaradom bez výraznej diferenciacie. Stalo sa tak so zmenou rázu spoločnosti, zrejúcej v priebehu 19. storočia; človek sa stal pánom techniky, stále vzdialenejší prírode a žijúci stále viac vo svete umelých systémov. Zásadné bolo postupné ustupovanie náboženskej religiozity z bežného života;¹⁸⁷ politická strana mladočechov, Národní strana svobodomyšlná, stotožňovala protináboženskú agitáciu s rozvojom vzdelanosti.¹⁸⁸

Dominantná **poznávacia (kognitívna) funkcia** sa naďalej prejavuje i v radách o udržiavaní poriadku, čistení kuchynských potrieb, uchovávaní zeleniny či iných domácich prácach. V radách z oblasti liečiteľstva, estetiky i etikety stolovania. Rovnako ako pri receptoch aj v týchto prípadoch možno nájsť úpravy podľa tendencií doby, pre ktorú sú určené.¹⁸⁹ Takýmto spracovaním si udržali svoju aktuálnosť; boli uskutočnené pani Dušánkovou na žiadosť pána nakladateľa.

Jedna, a to kedysi najoslavovanejšia a najnárodnejšia, podoba poznávacej funkcie - učila českému jazyku, je v prvej štvrtine 20. storočia už zanedbateľnou. Nie je tomu potreba. Český jazyk si v devätnástom storočí vytvoril svoje stále miesto a národ sa o jeho zánik nemusí strachovať. „*Díky úsilí obrozenců byla spisovná čeština postupně uváděna do všech funkcí, které plní moderní evropský jazyk, tj. nejen do literatury, ale i do vědy, do publicistiky, zčásti také do středního školství a do vnitřní administrativy. [...] (s)tala se obecně rozšířeným nástrojem společenského styku a také prostředkem politického zápasu obrozeneckého národa.*“¹⁹⁰ Rastúce české sebavedomie vidieť i na požiadavku o rovnocenné postavenie češtiny s nemčinou; na tomto príklade je zásadné uvedomenie, že aby takáto požiadavka vôbec mohla vzniknúť, musel byť český jazyk schopný vyrovnat' sa nemeckému. Vysokú úroveň vtedajšej vyspelej češtiny dokladajú 90. roky 19. storočia,¹⁹¹ česká literatúra je už schopná sa zaradiť medzi kedysi vyspelejšie západné literatúry.

¹⁸⁷ LEHÁR, J. *Česká literatúra od počátku k dnešku*. S. 447.

¹⁸⁸ BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003, ©1993. 328 s. ISBN 80-7185-606-1.. S. 113.

¹⁸⁹ Naposledy aktualizované roku 1910.

¹⁹⁰ ŠLOSAR, Dušan et al. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Vyd. 3., opr. a dopl. Brno: Host, 2009. 178 s. ISBN 978-80-7294-311-1. S. 114.

¹⁹¹ To neznamená, že by sa vývoj českého jazyka úplne pozastavil. V lingvistickej vede sa objavujú pochybnosti o úpadku češtiny, spôsobenej jej prirodzeným vývojom, vďaka ktorému sa v niektorých aspektoch počala

Aj prostredníctvom situácie českého jazyka vidíme, že boj o národ je už ukončený; Česi prijali svoje češstvo a sú ochotní zaň brojiť. Bol to preto boj za národ dosiaľ prebiehajúci. Bojujú prostredníctvom politiky, vedomí si skutočnosti, že tri štvrtiny priemyslu monarchie sú sústredené na ich území; žiadajú v Rakúsko-Uhorsku rovnocenné postavenie svojej zeme, zrovnoprávnenie českého jazyka a nakoniec aj politickú samostatnosť.¹⁹² Podobne ako Česi aj Nemci sa cítia byť Viedňou poškodzovaní, usilujú preto o zriadenie samostatnej provincie. Dorozumenie medzi národmi prestáva byť možnosťou; politické konflikty sa vyúsťujú v pouličných potýčkach. Bojuje sa aj prostredníctvom kultúry. Oba národy budujú na sebe nezávislé spoločenstvá; a k opozičným zaujímajú nemilý vzťah: „Pražskí Němci dokonca ignorovali i českou hudbu, kterou ve Vídni přijímali s nadšením. A Česi se chovali stejně. Pražské německé divadlo, které patřilo k nejlepším v celé monarchii, jako by nebylo...”¹⁹³ Čech i Nемец si navzájom dokazujú svoju zvrchovanosť, súťaživá atmosféra paradoxne prospieva rozvoju školstva, vedy, kultúry, telovýchovy, časopisov... „*V souvislosti s rozmachem časopisectví a novinářství vznikala i nový typ českého žurnalisty. Nadšené i dojemné vlastenecké fráze zůstávaly vyhrazeny starší generaci a druhořadým publicistům...*”¹⁹⁴ Česká literatúra, trepotajúca sa medzi novými smermi, je už tradične jedným z frontov; zároveň sa už v 90. rokoch 19. storočia od obrodeneckého poslania literatúry - tzv. obmedzeného nacionalizmu,¹⁹⁵ odklonila významná družina sústredená okolo českej moderny. Vo svojom manifeste formuluje heslo: „*Bud' svým a bud' to ty! Neakcentujeme nikterak českost: bud' svým a budeš českým.*”¹⁹⁶

Byť je Rakúsko-Uhorsko mraveniskom národnostných snáh, **národnú funkciu** v *Domáci kuchařce* nenájdeme. Znamenitým dôkazom je táto časť predslovu: „(s)pisovatelkou její - staršímu pokolení našemu i jinak chvalitebně známou co horlivou národovkyni a původkyni mnoha spisů zábavných...”¹⁹⁷ Formulácia „staršímu pokolení” naznačuje, že M. D.

odkláňať od prvobrodeneckej kodifikácie. Ešte koncom 19. storočia vydáva ústav Matice české Brus českého jazyka (1877, 1881, 1894), ktorý mal vyriešiť spory zástancov a odporcov humanistickej češtiny ap. BRABCOVÁ, Radoslava. *Z historie a současnosti českého jazyka*. [Praha]: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2006. 78 s. ISBN 80-86877-21-3. S. 34.

¹⁹² BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. S.114-121.

¹⁹³ Tamiež, s 129, 130.

¹⁹⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava, ed. et al. *Česká literatura na přelomu století. 2.*, upr. vyd. Jinočany: H & H, 2001. 303 s. ISBN 80-86022-82-X. S. 4-10.

¹⁹⁵ obmedzený nacionalizmus: poslaním literatúry je nahradzovať nedostatočne rozvinutý národný život; charakteristickým rysom je preto národno výchovná funkcia, požiadavka zrozumiteľnosti, zameranie sa na národné dejiny, metóda iluzívneho realizmus.

¹⁹⁶ Česká moderna. *Rozhledy* 5, 1896 -1896, č. 1, s. 1.-4., in: F. X. Šalda, KP-2, s. 361- 363.

¹⁹⁷ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila: *Domáci kuchařka*. Zlatý fond denníka SME 2013, [cit. 31. 3. 2017]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/5015/Rettigova_Domaci-kucharka.

Rettigová v pozícii horlivej národnej bojovníčky je už neaktuálna, staromódna, prežitá. Ku kedysi veľkej vlastenke odkazuje Dušánková ako k „velezasloužilé, zvěčněné spisovatelce“ alebo predovšetkým „matke kuchárskych knih“. Za svoje publikum si vyberá „nastávající kuchařky, neb hospodyňky“, kuchárske začiatoknice; oslovenia ako „milé vlastenky“, „dívky české a moravské“ sa nevyskytujú. Aj pri úvodnom oslovení „milé krajanky“ musím veriť, že neodkazuje k vlasteneckým ambíciám diela (tak ako sme mohli vidieť v čase jeho vzniku), ale vystupuje len ako pripomienka autorského štýlu madam Rettigovej; pretože inak sa v texte s pre ňu typickým vlasteneckým buditeľským apelom nestretávame.¹⁹⁸

Odpoveď na otázku prečo dielo nedisponuje národnou funkciou je pritom prostá. Vlastenecký apel - tak, ako ho reprezentovala Rettigová – už svoju funkciu naplnil; jej zámer o identifikáciu Čechov s češtvom a budovanie národnej hrdosti je v sebedomom uvedomelom modernom českom národe (zakladajúcom kultúrne spolky, bojujúcom za svoje práva) zastúpený inými témami a potrebami. Jeho vznik predstavuje koniec národného obrodzenia (1848); boj o národ aj jeho identifikácia tak už prebehli.

K Magdaléne, buditeľke národa, sa vracia literárna kritika. V roku 1905 pripojí Arne Novák v diele *Česká literatura v 19. století* pod meno M. D. Rettigovej svoju prísnu kritiku; o sedem rokov neskôr jej Alois Jirásek naopak prizná výnimočnú úlohu v druhej fáze českého národného obrodzenia. „*Pět let po smrti Rettigové rok 1848 – Bůh vím kde se ti vlastenci najednou vzali. [...] Vyrůstli jakoby přes noc, jako houby po dešti. Ano, ale z půdy, kterouž také ona pomáhala kypřit.*“¹⁹⁹

S funkciou národnou v logickom slede koreluje **funkcia spoločenská**; jej vplyv na čitateľov sa vykonával prostredníctvom národnej,²⁰⁰ preto pri jej absencii vo vydaniach v rokoch 1907-1914, bude rovnako absentovať aj funkcia spoločenská. Národ už je prebudený.

Vieme, že bez národnej funkcie nebude *Domáci kuchařka* vychovávať svoje čitateľky k vlastenectvu. Vyňat túto výnimku, dielo i naďalej vedie mladé ženy k šetrnosti a praktičnosti. Nabáda ich k zvedavosti, variabilite, kreativite. Výstražne varuje pred neporiadkom. Je preto zrejmé, že **výchovná funkcia** sa v diele vyskytuje i naďalej. Pripomeňme si, že cieľom madam Rettigovej bolo prostredníctvom jednotlivých bodov (cností a hodnôt) zakoreniť v dievčatách model oveľa obsirnejší, model ideálnej ženy. Svoje riadky vtedy adresovala slečnám poväčšine nedostatočne vzdelaným, alebo inak

¹⁹⁸ Tento model započal už roku 1868, kedy bolo dielo upravené do podoby bez národnej funkcie; vychádza z neho i mladšie vydanie roku 1910; meniť sa nebude až do roku 1986.

¹⁹⁹ JIRÁSEK, A. *Z mých pamětí. II, V Litomyšli*.S. 126.

²⁰⁰ Vytýčené v kapitole *Funkcie Domáci kuchařky v rokoch 1826, 1831, 1837, 1844* (st. 38).

obmedzeným; začiatkom 20. storočia stojí na druhej strane *Domáci kuchárky* zásadne odlišný recipient. Sú preň cnosti ideálnej ženy 19. storočia stále aktuálne? Prípadne, bude žena začiatku 20. storočia vnímať funkciu diela ako výchovnú, alebo už jej model prekročila? Pre obšírnosť podrobného rozboru stručne opíšem len zásadné zmeny, ktoré v živote ženy prebehli; otázku ako vyzeral model ideálnej ženy 20. storočia prenechám historikom.

Významná zmena sa odohrala na úrovni ženskej vzdelanosti; možno povedať, že toto úsilie - napĺňajúc tak jeden z hlavných požiadavkov madam Rettigovej - padá v priebehu devätnásteho storočia na úrodnú pôdu. Za veľký úspech sa považuje rok 1890, kedy Eliška Krásnohorská zakladá prvé dievčenské súkromné gymnázium pod názvom Minerva. Ako posledný maskulinný útvar školstva tak ostala univerzita; aj tú ženy svojou snaživosťou pokorili už na sklonku storočí.²⁰¹ Tak sa stalo, že: „(p)řed první světovou válkou už nikdo vzdělanost žen nezpochybňoval: roku 1910 bylo v Čechách 355 317 školou povinných chlapců a 351 844 dívek, tedy 707 161 dětí.“²⁰²

Od nadobudnutia vzdelania viedol logický krok k uplatneniu sa v profesii. Čo začalo ako výber medzi kariérou pôrodnej baby a s postupom času i učiteľky, sa pretvára a voľba ženských profesií sa postupne rozširuje už v 60. rokoch 19. storočia. Súčasne tým dochádza k rehabilitácii ženy, ktorá sa - ať už z akýchkoľvek dôvodov, nevydala; a predovšetkým žena tak nadobúda ekonomickú nezávislosť. „Hodnotový systém patriarchální rodiny se začal otřásat. Tento trend na čas zastavila první světová válka, v demokratických zemích se naplno rozvinul po jejím ukončení.“²⁰³

Predstava ženy ako samostatne fungujúcej jednotky nespôlpracuje s biedermeirovským presvedčením o jej hlavnom uplatnení po boku manžela; panej súkromnej sféry. Madam Rettigová síce nedeterminuje ženu hranicami domácnosti, jej pôsobenie vlastenecky posúva na vychovávateľku novej generácie Čechov; čím súčasne neodporuje meštianskej predstave 19. storočia, ktorá životnú rolu ženy videla v neplatenej profesii gazdinej. Vskutku jej dôležitosť, správne vykonávanie sama Rettigová rada zdôrazňovala; moderný slovník by sa nezdráhal použiť slovné spojenie „postavila si na ňom kariéru“. Aj v oblasti tejto životnej cesty ženy došlo k premenám; ich predznamenaním bol príchod mechanických prostriedkov určených na uľahčenie prací v domácnosti²⁰⁴ a objavenie dosiaľ nevnímanej dimenzie - fenoménu voľného času. Zdlhавé recepty madam Rettigovej

²⁰¹ LENDEROVÁ, M. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl, Život všední a sváteční*. S. 48.

²⁰² Tamtiež, s. 48.

²⁰³ Tamtiež, s. 316.

²⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1. S. 315.

(považovala ich za osožné hlavne pri budovaní trpezlivosti) počínali byť chápané negatívne: „(n)a kulinárském nebi vystřídali kuchařskou knihu Rettigové nové tituly, beroucí v potaz časovou a energickou náročnost vaření.“²⁰⁵ Viacero vydání *Domáci kuchařky* (1907, 1908, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914) avšak svedčí o tom, že jej obľuba doposiaľ nevyprchala.

Suma sumárum sa tak Rettigovej výchovná funkcia, zameraná predovšetkým na mecenášske vedenie k modelu ideálnej ženy, počína strácať v kontexte novej doby a jej obyvateľky; hodnoty ňou prezentované sú z časti už prežitkom, z časti ženou 20. storočia už vopred osvojené. Nemienim tým význam všetkých cností ponížovať, keďže osožnosť vzdelania, poriadkumilovnosti či ku príkladu pracovitosti je dodnes trvalá.

10. Československo, prvá republika (1918-1938)

Dňa 28. októbra roku 1918 došlo v Prahe k spontánnej proklamácii republiky. „*Odpoledne vyhasili zástupci předsednictva Národního výboru před shromážděnými davy na Václavském náměstí samostatný československý stát.*“²⁰⁶ Hrabák dodáva: „*Život se zdál krásný...*“²⁰⁷ Prvá spoločná republika Čechov a Slovákov v čase svojho vzniku prekypuje entuziazmom. Veď nadšenie z konca ničivej vojny, ktorá zasiahla celý svet a následne nám otriasla, sa v tu podporuje, spája, vrcholí, s nadšením z vydobytia samostatnosti; nového štádia spolužitia národov po celé storočia neslobodných.

Za Československa vyjde *Magdaleny Dobromily Rettigové domáci kuchařka* iba jedenkrát, to v roku 1922. Pospíšilovské tlačiarne nadviazali na tradíciu a do sveta posielajú takmer identickú *Domáci kuchařku*, ako tomu bolo za starého režimu Rakúsko-Uhorska. Predslov Antonie Dušánkové informuje o pozmenenom, teda aktuálnom čísle vydania - 34., ďalej pokračuje úplne totožne s prológom z predchádzajúcich rokov; zmieneny bol viď predchádzajúca kapitola. Totožne pokračuje aj ďalší text diela; Magdalena do prvej republiky vstupuje ako uznávaná kuchárska autorita: „33 načisto vyprodaných vydání, každé u valném počtu výtisků, jest nejvýmluvnějším důkazem všeobecné její oblíby.“²⁰⁸ Vychádzajúc z prológu, tlačiar knihu distribuuje vo viere v jej pretrvávajúcu popularitu, pričom jej podstatu i naďalej prisudzuje poznávacej funkcii, ukotvenej v známych receptoch; tu, rovnako ako i pri

²⁰⁵ Tamtiež, s. 316.

²⁰⁶ BĚLINA, P. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu.* S. 157.

²⁰⁷ HRABÁK, J. *Průvodce po dějinách české literatury.* S. 401.

²⁰⁸ RETTIGOVÁ, M. D. *Magdaleny Dobromily Rettigové domáci kuchařka.* S. III.

svojich iných funkciách narazí *Domáci kuchařka* na výraznú premenu doby. Obdobím prvej republiky sa súčasne ukončujú niektoré javy; kvôli náväznosti na predchádzajúcu kapitolu ich budem konkretizovať.

Odlíšnosť, od ktorej sa všetko odvíjalo je vznik Československa, ktorým: „*byla v základech vyřešena otázka národní existence a svobody.*”²⁰⁹ Češi sa spoločne so Slováckmi stali vládnucim, a preto zvrchovaným národom; český i slovenský jazyk je jazykom štátnym; ďalej sa štát primárne orientuje na naplnenie potrieb týchto dvoch národov (národnostné zložene Československa naďalej pozostáva z Nemcov, Maďarov, Poliakov, Rusínov a iných). Dosiachnutím štátnej samostatnosti sú snahy a túžby orodeneckého českého národa dovŕšené.

V súvislosti s čím svoju úlohu v literatúre 20. a 30. rokov už definitívne stráca obmedzený nacionalizmus.²¹⁰ Literatúra sa odprosťuje od jej úlohy ako ju vnímali buditelia národa - počnúc M. D. Rettigovou, respektíve svojho výchovne nabádadavého poslania; a naopak sa v nej začne prejavovať a rozvíjať literatúre vlastná estetická funkcia. Obdobie prvej republiky je považované za jeden z vrcholov českej literatúry, kedy aj v ňom vedľa seba pôsobí viacero smerov; starší vitalizmus, naturalizmus, civilizmus; ako jeden z ohlasov na hrôzy nedávnej vojny vzniká avantgardný naivizmus, prežíva nemecký expresionizmus (predovšetkým v Literární skupině); v próze sa objavuje legionárska tematika a po jej boku satira; utópia, dystópia, fantastika. Národnú otázku v spoločnosti nahradila otázka sociálna - formuje sa už od posledného desaťročia 19. storočia; vzniká proletárska poézia. Na strane druhej sa za dočasnej stabilizácie buržoáznej moci sformoval poetizmus²¹¹, predstavovaný skupinou Devětsil. Roky tridsiate sa prejavovali zmenou dobovej atmosféry, ktorej príčinou bola celosvetová hospodárska kríza.

„*První Československá republika uzákonila krátce po svém vzniku osmihodinovou pracovní dobu a umožnila tak těžit z volného času i dělnictvu.*”²¹² Čas k opočinku sa nediskutabilne stal súčasťou života (u Rettigovej bola záhaľka kruto odsudzovaná), a: „*obstarávání domácností se muselo odehrávat v co možná nejkratším čase, aby se žena mohla věnovat manželovi a dětem, případně povolání, ale i sportu, společenským a jiným*

²⁰⁹ BURIÁNEK, František. *Česká literatura 20. století*. Praha: SPN, 1960- . 231 sl. S. 8.

²¹⁰ Diktát národného nacionalizmu prekračovali už v priebehu 19. storočia nadaní jedinci ako Mácha, Němcová, česká moderna a iný.

²¹¹ Poetizmus (od slova poézia) - básnický smer v modernej literatúre dvadsiatych rokov 20. storočia; ako jediný z mnohých ismov sa zrodil v Čechách a rozvíjal sa výhradne v českej kultúre. Zakladateľmi a teoretickými hovorcami bol Vítězslav Nezval a Karel Teige; pôsobí tu i K. Biebl alebo J. Seifert; „potřeba umělého uspořádání reality tak, aby byla schopna ukojit všechen poetický hlad, jímž stúně toto století;” Vlašín, Š. Slovník lit směru a skupin. S. 221.

²¹² LENDEROVÁ, M. . *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl, Život všední a sváteční*. S. 88.

aktivitám.”²¹³ Nakoľko od poslednej aktualizácie textu *Domáci kuchařky* ubehlo 12 rokov; byť jej konkurencie schopné sa stále viac ukazujú kuchárske knihy šetriace nielen prácu ale i kuchárkin čas. Kvalita jej receptov sa podlamuje i v paradoxe, keď sa z madam Rettigovej, tak oslavujúcej cnosť šetrnosti, postupne stáva: „*synonymum pro obžerné plýtvání kuchyňskými surovinami*,”²¹⁴ vysoký počet surovín v jej receptoch je pritom podmienený tým, že nie je určené pre jadrovú rodinu o 3-4 členoch, ale pre patriarchálnu mnohočlennú domácnosť rozšírenú o služobníctvo, učetníkov atd. Modernej žene prvej republiky sa bude *Domáci kuchařka* javiť ako zastaraná; svoju popularitu stráca.

Prežitok zosobňuje i samotná postava madam z Litomyšle, tak sa skutočnosť, že jej meno je značkou sa počína obracať proti nej. Potom ako boli národné snahy zavŕšené bude Magdalena stelesňovať meštianstvo biedermeieru, čo viac, kuchársku tradíciu žijúcu za Rakúsko-Uhorska. **Poznávacia funkcia** tak pri svojom starom význame získava v Československu nový a úplne iný rozmer; neprejavuje sa len prostredníctvom receptov a rád do domácnosti (ako to primárne mienil vydavateľ), ale je svedkom minulosti, ktorú za jej pomoci môžeme skúmať. Predmetom reflexie sa u československého čitateľa stáva i to, čo M. D. Rettigová v *Domáci kuchařce* personifikuje. I v tomto prípade už je prežitkom, slúži ako memento doby, v čom tkvie jej triviálny problém; v skutočnosti, že pripomína bývalý a spoločnosťou už zavrhnutý režim,²¹⁵ od ktorého to koniec koncov ešte nie je tak dávno. Všeobecná pachuť voči monarchii ľudí v určitom zmysle zjednocuje, ak sa táto nechuť uskutočňuje prostredníctvom zavrhnutia *Domáci kuchařky*, možno v určitom zmysle hovoriť o **spoločenskej funkcii** diela; aj keď jej nepriamej, obrátenej a skutočne atypickej podobe - je len symbolom nenávideného; dielo samo, bez historického kontextu, touto funkciou nedisponuje.

Zámerne opomínam hlbší rozbor **funkcie výchovnej**; v diele je i naďalej prítomná. Avšak ako sa už ukázalo, skupina žien, ktorú si madam Rettigová stanovila za cieľovú a chcela ju vzdelávať, sa na začiatku 20. storočia už neobjavuje. V novej spoločnosti stratila svoje poslanie; preto i svoj zmysel.

²¹³ KOZLOVÁ, Eliška. *Príspevek k racionalizaci práce v domácnosti*, Letáky a brožury hospodářské č. 4. Vyškov, b. d. (po roce 1931), s. 9.

²¹⁴ WÜNSCHOVÁ, F. *Domáci Kuchařka*. S. 26.

²¹⁵ Záporný vzťah voči monarchii sa prejavil napríklad v novembri roku 1918, kedy počas sa socialistickej manifestácie zúčastnených zmocnila protirakúska nálada; zástup následne na Staromestskom námestí strhol barokný stĺp so sochou Panny Marie, v mylenej domnienke, že bol postavený ako pamiatka víťazstva Habsburgovcov z roku 1618.

11. Medzi demokraciou a socializmom (1923-1985)

Na sklonku štyridsiatych rokov sa po rozpade Československej republiky stali české zeme protektorátom nacistickej Veľkonemeckej ríše.²¹⁶ Krátke obdobie povojnových uvoľnených pomerov bolo na domácom fronte súčasne obdobím politických bojov; pred koncom päťdesiatych rokov nadvládu definitívne získali, to aj za pomoci odstrašovania a teroru, na čele s prezidentom Klementom Gottwaldom komunisti. Osudy Čechov a Slovákov sa tak prepojili s východným blokom a jeho totalitným režimom. „V roce 1968 došlo v Československu k pozoruhodnému pokusu o vnesení lidského, humánního rozměru do pokračujícího celospolečenského socialistického experimentu.“²¹⁷ Pred vývojom v „socializmus s ľudskou tvárou“, Československo „vyslobodia“ ešte v auguste toho roku ruské tanky. Začalo sa obdobie normalizácie.

Keď bola v roku 1922 *Domáci kuchařka* v prostredí Československej republiky publikovaná, vychádzala tak pre svoju popularitu i z dlhoročného zvyku; netušiac, že sa na pulty kníhkupectiev opätovne vráti až v roku 1986.

Literárna kultúra tohto medziobdobia je rôznorodá, zrkadliaca (aj svojim mlčaním) politické obraty a s nimi súvisiace premeny spoločenského života. Spoločným rysom písomníctva sa stala cenzúra: „(p)řelom třicátých a čtyřicátých let také znamená faktické rozdělení české literatury do tří větví - domácí veřejné, domácí ilegální a exilové. Toto rozdělení pak trvá - s meziobdobím let 1945-1948 - vlastně až do konce roku 1989.“²¹⁸ Vyňat cenzurovanosť literatúry, možno stále rozprávať o literárne premenlivom prostredí jednotlivých etáp českých dejín; byť sa všetkým podarí zhodnúť sa v jednom, ani raz v ich priebehu nevyjde Rettigovej *Domáci kuchařka*. Pri hľadaní odpovede na tento jav budem preto hľadať akúsi všeobecnú platnosť, ktorá sa tomu stala dôvodom.

Jeho jadro i príčinu stelesňuje moment, kedy spoločnosť uvidí *Kuchařku* inak. O tejto premene vo vzťahu svedčí jedno jediné vydanie *Domáci kuchařky* v období prvej republiky. Kým v 19. storočí slabne obrodenecký národne-výchovný apel, čím stráca národnú funkciu; 20. storočie ju svojou vyspelou spoločnosťou novej doby pripraví i o kuchársku autoritu. Pracovné úkony sú zdĺhavé, biedermeierovská kuchyňa je prežitá a nenašiel sa nik, kto by

²¹⁶ BĚLINA, P. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu.* S. 201.

²¹⁷ Tamtiež, s. 280.-281.

²¹⁸ STICH, A *Česká literatura od počátků k dnešku.* S. 680.

archaické recepty svojej dobe prispôbil (ako tomu kedysi činila Dušánková); vecné literatúra tu stráca svoje praktické užitie.

Druhý zlom nastal v percepcii jej tradičnosti; republika v diele i autorke vidí stigmú bývalého režimu, memento nemeckej nadvlády, a ako takú *Domáci kuchařka* zavrhuje. Nevráti sa k nej ani v časoch, kedy sa pod nátlakom politickej neslobody spoločnosť vracia k tradíciám a upevňovaniu češtvu (napríklad za okupácie); avšak obmedzený nacionalizmus nespĺňa²¹⁹ vysoké české požiadavky voči dielu, ktorého pomocou má vyniknúť výnimočná česká povaha a národné vedomie sa utužiť. *Domáci kuchařka* tak pre podobný účel nie je vhodná.

V tejto kapitole bolo možno pozorovať všeobecne platné dôvody toho, prečo známa *Kuchařka* upadla v zabudnutie na dlhých šesťdesiatštyri rokov.

11. Československá socialistická republika (1960-1990)

S vývojom udalostí leta roku 1968 sa znormalizovaná československá spoločnosť ocitá v určitej mrtvolnosti;²²⁰ stav, ktorý ju ochromí a paralizuje na najbližších 20 rokov. Boli to časy kampaní proti „agentom kontrarevolúcie“, normalizačná politika uprednostňuje profesionálne neschopných či charakterovo defektných jedincov; avšak stranícky verných. Neustranníci nemôžu zastávať zodpovedné funkcie, skúsení redaktori, kritici, aj vedci tak skončili ako vykurovači, čističi okien. Duchom doby sa stali perzekúcie, špicľovanie, dezinformovanosť, propaganda komunizmu.

Domáci kuchařka je poznovne publikovaná roku 1986. V čase kedy je každá umelecká činnosť pod drobnohľadom režimu, vychádza prostredníctvom štátneho nakladateľstva Odeon²²¹; spadá preto do štátom povolenej kategórie - domácej verejnej literatúry. *Domáci kuchařka* nie je voči socializmu provokatívna, dielo si nekladie otázku štátneho zriadenia, ani mocenského usporiadania; pomery ním reprezentované sa moderným národom chápu vo všeobecnosti ako zastaralé, nie sú preto hrozbou stanúcou proti socializmu. *Domáci kuchařka* nemá iné ciele ako byť českou a k tomu vychovať i svoje čitateľky; príslušnosť k svojmu národu nie je Čechom ani Slovákom odopieraná.

²¹⁹ Za hranicu sa považujú 30. roky 20. storočia, kedy sú jeho hranice definitívne prekročené.

²²⁰ BĚLINA, P. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu* S. 294.

²²¹ Odeon bol prisvojený štátnym nakladateľstvom Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (SNKLHU) v roku 1966.

Do kníhkupectiev sa oslavne vracia značne rozšírené prevedenie: text *Kuchařky*²²² vychádza z jej vydania v roku 1844, obsahuje autorkou písané prológy ku všetkým štyrom vydaniam počas jej života; zahŕňa ukážky z jej beletristických diel a ukážky z jej vlasteneckej korešpondencie, či ukážky z textov predných českých literárnych historikov o osobnosti M. D. Rettigovej. Nemaľým okienkom pojednávajúcim o jej obrodeneckom odkaze prispel pod pseudonymom i uznávaný Alexander Stich.

Dôvodom takto pripraveného, dôstojného až pompézneho vydania je pohnútka osláviť jubilejných 200. rokov od narodenia autorky; je dôležité si uvedomiť, že osláv autorky a nie prvého vydania *Domáci kuchařky*, z čoho vychádza i samotný charakter knihy. Je to prvý krát, kedy je autorke prostredníctvom jej najväčšieho diela priznaná ňou vykonávaná mnohá a význačná buditeľská činnosť v časoch obrodnenstva. Po rokoch Magdalény kuchárky a marginálnej vlastenky, tu dáva Odeon priestor nad receptami vyniknúť jej osvetovej práci, životu i osobnosti. Takéto reprezentatívne prevedenie jej zároveň priznáva historickú hodnotu, miesto medzi osobnosťami českej literatúry i kuchyne; čo jej čitateľ reflektuje.

Vzhľadom ku skutočnosti, že dielo sa snaží poskytnúť verný opis vydania z časov 2. fázy českého národného obrodnenia, sú v ňom zachované všetky jeho pôvodné funkcie (ako sú uvedené v kapitole *Funkcie domáci kuchařky v rokoch 1826, 1831, 1837, 1844*). Až na **poznávaciu funkciu** sú pritom všetky prežité. Text sa zachováva v pôvodnom znení, recepty sú prostrediu novej doby uspôsobené zvláštnou kapitolou *Návod k použití domáci kuchařky v dnešní kuchyni. „Rozhodnete-li se Domáci kuchařky pratically použít, nahlédněte laskavě u přepisů, které jsou označeny ●, do Návod k použití domáci kuchařky v dnešní kuchyni na s. 516 (obsahuje rovněž souhrnný výklad ke každé kapitole). Názvy surovin, které dnes již nejsou běžné nebo jsou cela neznámé, najdete ve Slovníčku na s. 538. Míry a váhy lze převést pomocí Tabulky měr a vah na s. 542.*”²²³

Poznávacia funkcia sa tak pri značne obmedzených edičných zásahoch do textu (s cieľom urobiť text zrozumiteľnejším); bude prejavovať aj v možnom použití *Domáci kuchařky* pre výskum meštianskej kuchyne z obdobia biedermeieru; v jeho súvislosti, a spoločne s rozsiahly dodatkom o Rettigovej beletristických prácach, môže slúžiť ako prameň pre rozbor umeleckého štýlu biedermeier ale aj života tejto špecifickej spoločenskej vrstvy.

Autorka tak v 80. rokoch vystupuje ako česká tradičná kuchárska a literárna stálica; žena spisovateľka a vlastenka.

²²² viac kapitola *Domáci kuchařka v priebehu 20. storočia*

²²³ RETTIGOVÁ, M. D. *Domáci kuchařka*. S. 36.

12. Česká republika (1993-súčasnosť)

Okolnosti pádu komunizmu majú svoj oficiálny počiatok v 17. novembri roku 1989: „(r)oznětkou výbuchu nahromaděné nespokojenosti se stalo brutální rozehnaní demonstrace, kterou na [...] den 50. výročí popravy devíti českých představitelů studentského hnutí a uzavření vysokých škola nacisty, svolaly nezávislé studentské iniciativy a zaštil Městský výbor SSM.“²²⁴ Nasledovná revolúcia sa do histórie zapísala ako nežná, byť jej účastníci namiesto násilných prostriedkov spoliehali na informačné a propagačné pôsobenie. Podobne nenásilne, a v tomto prípade možno použiť i expresívny výraz bratsky, sa rozdelilo Československo. „Od prvního první se na mapě Evropy objevily dva nové samostatné státy: Slovenská republika a Česká republika, zahrnující teritoria bývalých zemí Koruny české a pokračující v tradicích více než tisíciletého českého státu.“²²⁵ Oba štáty sú demokratické.²²⁶

Na sklonku storočia, roku 1999, nadviaže vydavateľstvo Ikar na *Domáci kuchařku* od Odeonu. Prijme jej skrátenejší názov, rovnako obsiahne všetky štyri predslovy M. D. Rettigovej, a usporiada kapitoly (tiež vychádza z vydania poslednej ruky). Doslovne preberie spracovanie *Návodů k použití Domáci kuchařky v dnešní kuchyni* a s ním súvisiace kapitoly.

Určitá hypotéza vznikne s otázkou prečo tak činí, s akým účelom *Domáci kuchařku* publikuje; vydavateľ nám o svojich zámeroch nepodáva žiadne informácie. Azda je potom správne povšimnúť si, čo naopak, od Odeonu nepreberá; vo všeobecnosti tu zmizli dodatky venujúce sa osobnosti Magdaleny Dobromily Rettigovej; vskutku v celom texte počnúc pevnou väzbou nenájde jedinú zmienku, ktorá by čitateľovi kultúrny úkaz madam Rettigovej objasnila. Vari sa týmto spôsobom Ikar pokúša vytvoriť autenticitu diela - ako ho spísala Rettigová, svedčí o tom i jej grafické prevedenie odkazujúce na *biedermeier*, na „dávne dobré časy“; vylučujú preto súčasne textový zásah Antonie Dušánkové aj Odeónom pridanú hodnotu spätnej väzby. Čitateľ sa tak môže odprostiť od „umeleckosti“²²⁷ jej literatúry, ktorú chápal v rámci kontinuity dôstojného vydania z roku 1986, a vnímať autorku i dielo prostredníctvom vlastnej reflexie textu. Určitý dôvod bude predstavovať aj nižšia

²²⁴ BĚLINA, P. *Dějiny zemí Koruny české. II., Od nástupu osvěcenství po naši dobu*. S. 301.

²²⁵ Tamtiež, s. 316.

²²⁶ Ústavná zakotvená sloboda prejavu a právo na informácie = akákoľvek umelecká činnosť nepodlieha štátnej kontrole; súčasná literatúra je proces ešte živý, neukončený a neohraničený. Literárna veda o ňom dokáže vynášať len predbežné súdy.

²²⁷

nákladovosť a praktičnosť tenšej *Kuchařky*, ktorá, odmyslieť si historickú a literárnu hodnotu, bude mať svoju podstatu ako receptár.

Funkčnosť diela je totožná s predošlým vydaním; jej čitateľ po nej siahne z dôvodu funkcie poznávacej, zvedavý na kuchárske recepty, prostredie českého meštianstva, *biedermeier*. *Domáci kuchařka* je cenným historickým prameňom s dochovaným praktickým užitím; najznámejším dielom Magdaleny, ktorá si v českej literatúre svojou špecifickosťou vytvorila stále miesto.

Záver

Zámerom tejto práce bolo priblížiť premeny recepcie najznámejšieho diela Magdaleny Dobromily Rettigovej, *Domáci kuchařky*, v jej prirodzenom českom kontexte. Aby som tejto úlohe obstála, činila som tak prostredníctvom otázky s akým zámerom je kniha spoločnosti distribuovaná, ako často v danom období vychádza, kedy vychádzať prestala, súdiac z toho jej obľubu. Ďalej som sa sústredila na premenu českej spoločnosti a jej literárneho prostredia. Skúmala som čo najdetailnejšie premeny funkcií *Domáci kuchařky*, vychádzajúc tak z predpokladu, že najvýraznejšie sa prejavujúca funkcia sa súčasne dielu stáva podstatou. Podstata diela je hlavným zdrojom jeho reflexie; vytvára mu rámec pre úspech či neúspech v spoločenstve.

Pôvodná *Kuchařka* z roku 1826 disponuje funkciou národnou, spoločenskou, výchovnou a kognitívnou, ktorá sa prejavuje sa v kuchárskych receptoch a radách o obstarávaní domácnosti. Prvé vydanie z 20. storočia (1907) tak síce nadväzuje na jej tradíciu ako kuchárskej autority, mnoho z ostatných funkcií už avšak postráda; vytrácajú sa v kontexte doby. Nemožno už hovoriť o výchovno-vlasteneckom apely akým sa v diele prejavovala národná funkcia, je tomu tak už v roku 1868 (byť to bolo rozhodnutie vyplývajúce z okolností); s národnou funkciou je začiatkom 20. storočia absenčná i na nej závislá funkcia spoločenská. Pozorovali sme, že v diele naďalej pretrvávala výchovná funkcia; avšak ženská spoločnosť sa v priebehu 19. storočia od pôvodných adresátov Magdaleny už značne diferencovala. Kniha je spoločnosťou stále obľúbená, vychádza často za sebou. Je už značkou, tradíciou; niet gazdinej, ktorá by o nej nepočula.

Lež čo načali prvé roky nového storočia, dokončila prvá Československá republika; vojna urýchlila vývoj spoločnosti, zaslúžila sa o rýchlejší pokrok ako na prahu techniky tak ženskej otázky; i pozmenila jej vzťah ku *Kuchařke*. Nielenže sa spochybnila jej kognitívna funkcia, najväčší triumf aký *Domáci kuchařka* mala - jej meno a tradíciu, začína ukazovať svoju druhú stránku; madam z Litomyšle sa prostredníctvom svojho najznámejšieho diela stane zosobnením starého režimu. Tak sa z veľkej Česky a vlastenky stane memento rakúskej monarchie. Nevychádzajúc pritom priamo z nej - Česi nevychádzali z jej širokej buditeľskej práce ni osvetovej činnosti; ani z jej zabudutej beletristickej činnosti; vychádzali jednoducho zo skutočnosti, že sa stala tradičnou, autoritou, známou; že sa jej podarilo dostať tak hlboko do ich národného povedomia, až sa mohla symbolizovať časť ich vlastnej národnej histórie. Tak prvý samostatný štát Čechov a Slovákov vydáva *Domáci kuchařku* len raz (1922).

Od tohto momentu a pričinením zmien v jej recepcii, uplynie celých 64 rokov kým sa na poličky kníhkupectiev vráti. Vracia sa avšak oslavne, v dvoch rôznych podobách a s rozšíreným vydaním. Alexander Stich (pod pseudonymom Felicity Wünschovej) tu hneď v úvod Léne priznáva jej stále miesto v českom povedomí, to nie len ako kuchárky ale ako ženy obrodienkyne, výnimočnej osobnosti českej histórie. Je to prvýkrát kedy je, v tak obširnom prevedení a prostredníctvom *Domáci kuchařky*, vychválená táto, vari vtedy už pomaly nejasná, podoba autorky. Týmto vydaním sa definitívne zaradila medzi významných obrodencov; čitateľ ju naďalej už nemôže vnímať ako známu kuchárku a len marginálnu vlastenku. Tu pozorujeme aj výraznú zmenu poznávacej funkcie, kedy vďaka aktualizovaným radám k využitiu do dnešnej kuchyne je jej praktická funkcia opäť akútálna; avšak memoárovým zjavom diela do popredia vystupuje tá obdoba poznávacej funkcie, ktorá nahovára čitateľa k bádaniu po histórii, je i historickým prameňom. To na viacerých úrovniach. Poznávacia funkcia je pritom celé 20. storočie funkciou primárnou.

Vydavateľstvo Ikar na sklonku storočia (1999) na toto vydanie nadviaže, avšak už sa vracia k Magdalene – obľúbenej kuchárke; ako ju mohli poznať jej chovanky. Nepreberá preto edičné poznámky či rozsiahle oddiely o jej osobnosti (ako tomu bolo roku 1986); na druhej strane dielo doplní o drobné kvetinky vyvolávajúce dojem *biedermeieru*. Vyvolávajúc i čosi viac, spomienku na dobré staré časy...

Bibliografia

Pramene:

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 199 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 9. ISBN 80-7106-298-7. S. 15-16

JOHANIDES, Josef a TYDLITÁT, Jan, ed. *Magdalena Dobromila Rettigová*. 1. vyd. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995. 361 s. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti; sv. 95. ISBN 80-901757-2-4.

JOHANIDES, Josef, ed. *Magdalena Dobromila Rettigová: (1785-1845): soupis základních pramenů a literatury k 210. výročí jejího narození*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995. 51 s. S. 1.

KARPATSKÝ, Dušan. *Labyrint literatury*. 4., rozš. a upr. vyd. Praha: Albatros, 2008. 541, [57] s. Albatros In. ISBN 978-80-00-02154-6.

LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl, Život všední a sváteční / Milena Lenderová ... [et al.]*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. 180 s. ISBN 80-7194-756-3.

LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.-8. března 2003*. 1. vyd. Praha: KLP, 2004. 462 s., [28] s. barev. obr. příl. ISBN 80-86791-08-4.

OPELÍK, Jiří, ed. et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Magdaleny Dobromily Rettigové Domácí kuchařka ...* 34. vyd. Praha: Pospíšil, [1922]. VIII, 471 s., 12 l.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila, WÜNSCHOVÁ, Felicitas, ed. a SEDLÁČKOVÁ, Hana. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M. D. Rettigové a čteními o její osobnosti*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986. 558 s. Klub čtenářů; sv. 548.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2., dopln. vyd. Praha: Panorama, 1983. 367 s. Pyramida. Encyklopedie.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1977. 471 s.

WELLEK, René a WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Překlad Miloš Calda. Olomouc: Votobia, 1996. 555 s. Velká řada / Votobia; sv. 25. ISBN 80-7198-150-8.

Zdroje:

BAKEŠOVÁ, Alena, ed. *Filosofický slovník*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2009. 358 s. Universum. ISBN 978-80-242-2582-1

BARNETT, Correlli. *Bonaparte*. Vyd. 1. V Brně: Jota, 2005. 221 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7217-352-9. S. 171-192.

- BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu.* 9. vyd. Praha: Paseka, 2003, ©1993. 328 s. ISBN 80-7185-606-1.
- BRABCOVÁ, Radoslava. *Z historie a současnosti českého jazyka.* [Praha]: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2006. 78 s. ISBN 80-86877-21-3.
- BURIÁNEK, František. *Česká literatura 20. století.* Praha: SPN, 1960-. 231 sl.
- COMPAGNON, Antoine. *Démon teorie: literatura a běžné myšlení.* Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 328 s. Teoretická knihovna; sv. 23. ISBN 978-80-7294-324-1.
- CULLER, Jonathan D. *Krátký úvod do literární teorie.* Překlad Jiří Bareš. Nové, rozš. vyd. Brno: Host, 2015. 192 s. Teoretická knihovna; sv. 1. ISBN 978-80-7491-233-7.
- FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující.* 14. vyd. Praha: Společnost Julia Fučíka, 1997. 61 s. ISBN 80-902107-9-1. S. 14
- HOTMAR, Josef. *Dobrodružství Velké revoluce: 1789-1799.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1989. 408 s. Stopy, fakta, svědectví. ISBN 80-7038-035-7.
- HRABÁK, Josef, JEŘÁBEK, Dušan a TICHÁ, Zdeňka. *Průvodce po dějinách české literatury.* 2., dopl. vyd. Praha: Panorama, 1978. 521, [4] s., [32] s. obr. příl. Pyramida. Encyklopedie
- CALIGARIS, Ida a NEUBAUEROVÁ, Eliška. M.D. *Rettigové Velká kuchařka: Podrob. naved. k uprav. všech druhů pokrmů a nápojů v domácnosti prosté i přepych.* Praha: Kober, [1925]. XIV s., 1 l. 1057 s.
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období.* Vyd. 1. Brno: CENTA, 2005. 1116 s. ISBN 80-86785-03-3.
- JIRÁSEK, Alois. M.D. *Rettigová: veselohra o třech dějstvích.* Praha: Dilia, 1958. 94 listů.
- JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí. II, V Litomyšli.* 5. vyd. V Praze: J. Otto, 1925. 315 s. Al. Jiráskova sebrané spisy; díl 38. S.229
- LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku.* 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s. Česká historie; sv. 4. ISBN 978-80-7106-963-8.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století.* Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. 319 stran, 32 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-246-3540-8. S. 73.
- LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.-8. března 2003.* 1. vyd. Praha: KLP, 2004. 462 s., [28] s. barev. obr. příl. ISBN 80-86791-08-4. S. 121.
- NEJEDLÝ, Zdeněk a PEKÁREK, Václav, ed. *O literatuře.* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. 1000 s. Kritická knihovna; sv. 10. S. 126.

PÁNKOVÁ, Markéta, MORKES, František a MATYÁŠOVÁ, Alena. *Vzdělávání dívek v Čechách*. 2., upr. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2008. 35 s. ISBN 978-80-86935-06-5. S. 9.

PETRÁŇ, Josef a kol. *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1990. 321 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-200-0061-5.

PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Vyd. 1. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1945. 409 s. Věda lidu XX. věku; sv. 1. Nové cíle; sv. 1000

PRAŽÁK, Albert. *Naše národní tradice. III., Obrozenské tradice*. V Praze: Svaz Národního Osvobození, 1928. 301 - [I] s. Knihovna Svazu Národního Osvobození; Sv. 55. S. 23.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila a DUŠÁNKOVÁ, Antonie. *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchařka, čili, Snadno pochopitelné a prozkoumané poučení, kterak se masité i postní pokrmy všeho druhu nejchutnějším způsobem vaří, pekou a zadělávají ...* 10. vyd. V Praze: Tisk a náklad Jaroslava Pospíšila, 1868. viii, 522 s.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Bjlá růže: Dramatická maličkost od Magdaleny Dobromily Rettigowoy*. Hradec Králové: Jan H. Pospjssil, 1827. 46 s.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Dobrá rada Slowanským wenkowankám, aneb, Pogednánj kterak by ony pokrmy sprosté lacině i chutně připrawowati, a tak se bud' pro budaucj swau domácnost, neb pro službu cwičiti mohly*. Praha: Jan H. Pospjssil, 1838. 66 s.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka*. Vydání třetí. V Praze: Ikar, 2016. 390 stran. ISBN 978-80-249-3056-5.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci kuchařka: 1112 receptur*. V Praze: Fortuna Libri, 2016. 573 stran. ISBN 978-80-7546-070-7.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácý Kuchařka, aneb, Pogednánj o masytých a postnjch pokrmech pro dcerky České a Morawské*. W Hradcy Králowé nad Labem a Orlicy: Jan Host. Pospjssil, 1826. 154 s.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domáci Kuchařka, aneb, Snadno pochopitelné a vyskoumané poučení, kterak se masité i postní pokrmy nejchutnějším způsobem vaří, pečou a zadělávají*. 7. naskrze opr. vyd. W Praze: Jaroslav Pospíšil, 1857. 10, 373, [15] s., front.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Magdaleny Dobromily Rettigové domáci kuchařka*. Vyd. 25. jubilejní. V Praze: Jaroslav Pospíšil, 1908. 469 s., [1] l. obr. Příl

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Magdaleny Dobromily Rettigové Domáci kuchařka ...* 26. vyd. Praha: Pospíšil, 1910. X, 469, 19 s

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Chudobičky. Dárek autlé mládeži w českém i německém gazyku půwodně sepsaný od Magdaleny Dobromily Rettigowoy*. W králowském kragškém, prwnjm wěnném a pewném městě Hradci králowé: Jan. Frant. Pospjssil, 1829.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Kafjčko a wsse co ge sladkého: sto předpisů, kterak se wsseliké nápoge, i to co ge k přikausnutj ... připrawowati magj*. W Praze: Jar. Pospjssil, 1845. 86 s.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mařenčin Kossjček: dárek malý pro Dcerky České*. W královském kragškém, prwnjm wěnném a pewném městě Hradci Králowé: Jan Frant. Pospjssil, 1821-1822. 2 sv.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mladá hospodyňka w domácnosti, gak sobě počjnati má, aby swé i manželowy spokogenosti dossla: dárek dcerkám českoslowanským*. W Praze: Tiskem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1840. 264 s.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Wěneček pro dcerky vlastenské: dárek od Magdaleny Dobromily Retikowy*. W Hradcy Králowé: Jan Host. Pospjšil, 1825. 133 s., [1] l. obr. příl.

RETTIGOVÁ, Magdalena.: *Žezhulka*. /Próza./ Dobroslav I. 1820, II., str. 119-122

SAK, Robert. *Salon dvou století: Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2003. 277 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7185-525-1.

SEKYRKOVÁ, Milada, ed. *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha: Národní technické muzeum, 2006. 391, iv s. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10. ISBN 80-7037-152-8

ŠLOSAR, Dušan et al. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Vyd. 3., opr. a dopl. Brno: Host, 2009. 178 s. ISBN 978-80-7294-311-1.

ZWEIG, Stefan. *Svět včerejška: (vzpomínky jednoho Evropana)*. Překlad Eva Červinková. V Sumbalonu vyd. 1. [Vysoké Mýto]: Sumbalon, [2013?]. 467 s. ISBN 978-80-905303-1-7.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila: *Domáci kuchařka*. Zlatý fond denníka SME 2013, [cit. 31. 3. 2017]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/5015/Rettigova_Domaci-kucharka

SOA Zámorsk, *Matrika zemřelých Litomyšl*, č. 1331, str. 370.

